

ШЫН

ВКП(б) ТЫВА ОБКОМУНУҢ КЫЗЫЛ ХООРАА КОМИТЕДИНИҢ БОЛГАШ АЖЫЛЧЫ ЧОННАРЫНЫҢ ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ ОБЛАСТЬ СОВЕДИНИН ОРГАНЫ

1952
август
16
СУББОТА
№ 160 (2590)
ӨРТӨЗ 20 КОП.

Совет Эвилелинде (1 арын).

Колхозтарның болгаш МТС-терниң бүгү күжүн ажаап алышыкчы (1 арын).

В. Разин.—Өртемчейиниң материалды болгаш ооң хөгжүдзенин дүрүм өзүгар болуру (2—3 арыннар).

И. Прицев.—Областың школаларына төрөөн дыл башкыларын эде тургусканының түнелдери (3 арын).

Колхоз тургузуунун талазы-биле чамдык айтырылгала харылар (3 арын).

Америк фермерлериниң чечекте-

лишикинниң дугайында тоолдуң буурааны (4 арын).

Тайбынның Бүгү-делегей Чөвүленин онза сессиязын шиттирин албани улус дегип турар (4 арын).

Кореяда болушкуннар (4 арын).

Тараа кургадылгазынче улуг кичээнгейни салыр

Тыва автономнуг областың тараа-жылары эш Сталинга чоруткан чагаада алган хүлээлгезин күүсетпешаан, байлакшылдыг дүжүттү ажаап өстүрүп алган. Ам үеде колхозтарның болгаш совхозтарның ховуларында чагай дүжүт быжып, оон ажаап алышыкчы, күрүнеге тараа дужаалдазы эгелээн. Дүжүт ажаап алышыкчыга бир дугаарында Улуг-Хем, Чаа-Хөл болгаш Чөөн-Хемчик районнарының колхозтары мурнап кирген. Күрүне мурнуна бир дугаар хүлээлге — күрүнеге тараа дужаалгазын Улуг-Хем районун Ийи-Тал сумуда Жданов аттыг көдээ ажил-агый артели эгелээн.

Большевик партияның, совет чактын хүн-бүрү дузалал турарының ачызында областың көдээ ажил-агый буюрлулгезинин ниити көдүрүшкүнү-биле кады ажаап алышыкчы ажилдарының организасташканы чыл буру база сайзырып турар. Сөөлгү чылдарда Бий-Хем, Каа-Хем, Танды, Улуг-Хем болгаш өске-даа чамдык районнарының мурнакчы колхозтары шанда бастырылган тарааларың арыглаашканын, кургадылгыны, дензилешкенин болгаш белеткеп пунктуларыңче чүдүрүп чорударын кезилдениң соон дарый улуг үзүктелишиңни чокка чорудуп турган.

Ажаап алышыкчы ажилдарының аразын үзүктелдирбей харугда чорударының эң чүгүлө чүдүлгезинин бирээни бастырылган тарааның кургадылгыны болуп. Бир эвес агаар бойдустан байдалы кандыгда турар үеде ажилдары чорудагына бүгү эргежок чүгүлө чүдүлгезин баш удур көрбей тургаш, бир эвес колхоз бодунун тараа кургадыр ажил-агыйның дугайында сагым салбайн тургаш дүжүт ажаап алышыкчы чедишкенин чорутунар деп санап болбас.

Тараа кургадыр ажилче кайы район болгаш кайы колхоз эки сагыш салып, баш удур белеткенген болду, ол черлерде дүжүт ажаап алышыкчының темпили дүрген болгаш күрүнеге тараа дужаалгазы чедишкенин чорутунар деп чүвени областың районнарыңа эрткен чылдарың дуржулгазы тодаргай көргүскен. Эрткен чылын Каа-Хем районун колхозтары тараа кургадылгыны кичээлгейни салып, тараа кургадыр черлерин баш удур белеткэн болгаш ылангыя «Победа» колхозка элээн эки шынарлыг тараа кургадыр чер ажилдап турган. Ынчангаш агаар бойдустан таарымчалыг эвес үеде турза-даа ол районун колхозтары күрүнеге тараа дужаанын планын обласка мурнай күүсеткенер. Ам бо чылын Каа-Хем районун Ворошилов аттыг болгаш «Кызыл тул» колхозтарында эки шынарлыг тараа кургадыр черлерин белеткеп турар. Ол ышкаш Бий-Хем районда Кочетов аттыг көдээ ажил-агый артелине тараа кургадыр 2 чер ажилдап турганы-биле колхоз тараа дужаалгазын талазы-биле районда мурнакчы болуп келген. Бо чылын ол колхозта чыгыс-ай хевирлиг тараа кургадыр черни түдүп турар.

Индүг болза-даа, областың колхозтары, ылангыя барың талакы районнарың колхозтары күрүнеге тараа дужаалгазын болгаш дүжүт ажаап алышыкчының дүргедеринге тараа кургадыр ажилдын улуг ажил-дузаның чедир үнелеп көрбей турган чоруктары эрткен чылдарың дуржулгазы көргүскен. Дыка хей колхозтарда манзы-биле болгаш чүга демирлер-биле кылган хүнге тараа кургадыр бөдүүн черлер безин чок, оон дуржук крышалыг шак безин кылып албайн, тарааны ажилче черсе бөлүп, бастырып, өл-чакса улам шыгыдып турганының фактылары хей. Ынчангаш тарааны кол-

хозка болгаш белеткеп пунктуларыңа-даа эккелгеш, доврактыг черге чадып, каш хүн иштинде былган сайгарып, өл-чакса болгаш дүнеки шалыңга тарааның шыгың улагтарып, өдүн улам карартып, шынарын кудуладып, ол ажыга элээн хей колхозчуларың күжүн үндүрүп тургулаан чүдүлгезин.

Тараа кургадылгазың талазы-биле бистин практикавыста туруп турар мындыг аарылыг айтырыг болза, дүжүт ажаалгазыңа, ылангыя тараа белеткелдериниң планын күүседиринге дыка шалтыктыг болуп турган. Бо талазы-биле район организасталарың болгаш колхозтарың талазында сагым салбайн турганы минир херек.

ЫКП(б) обкомунун бюрозунун болгаш область Советиниң куускомунун доктаалында бо чылын об-ластың колхозтарыңа 140 хире крышалыг шынарын, оон иштинде механизасчтык 30 шаңнары кылып ден айткан. Бо айтышыкчыны кайы-даа райондарда күүсетпей турар. Каа-Хем, Бий-Хем, Танды, Кызыл болгаш өске-даа районнарың чамдык колхозтарында ол доктаалды өзүгар кылып турар чыгыс-ай хевирлиг тараа кургадыр черлер ам-даа доозулбаан. Колхозтарың кылып алган крышалыг шаңнарының, тараа кургадыр бөдүүн черлериниң саны бо чылын элээн көвүдээн-даа болза, оларның шынары чогуур техникти негелдеге четпей турар.

Көдээ ажил-агыйның область эргеленин эгелээш, район кидистеринге чедир бо ажилды багай уадуруп, колхозтарга техникти болгаш организастыг дузаны чедирбей турарын демдеглээр херек.

Тараа кургадышыкчыны — дүжүт ажаап алышыкчының болгаш күрүнеге тараа дужаалгазының харысалгалыг ажилы болуп. Бо чылын дүжүт ажаап алышыкчыны агаар бойдустан чаашкының байдалыңа таваржып турар. Моон ужурунда колхозтарда тараа кургадыр ажил-агыйны организастаарының бүгү айтырылгала канчаар-даа аажок ужуру-дузалыг болуп турар.

Районнарың партия, совет болгаш көдээ ажил-агый органин тараа кургадыр ажилче онза кичээлгейни салып, ол ажилды удурутулганы болгаш контролон боттандырап ужурулуг. Колхозтарда, совхозтарда болгаш белеткеп пунктуларында тараа кургадыр черлерин септелгелерин, чаа черлерин түдүлгелерин чооку хүннерде—дүжүт ажаалгазының массалыг үезиниң бетинде доостураарың хемчезин алыр. Тараа кургадыр черлерге олар чүдүлдүң четир хемчээлгиди кулавырын тургузар, тараа кургадыкчыларың өөредип, оларың түр семинарлары эрттирер чүгула.

Колхозтарда манзы болгаш чүга демир кырыңа тараа кургадыр черлерин улам калбартыр. Крышалыг бөдүүн шаңнары болгаш механизасчтык шаңнары белеткеп, оларның шынарын техникти негелде өзүгар кылырыңче улуг кичээлгейни салыр.

Бо чыл болза, колхозтарың шаңнарыңа тараа кургадышыкчының ажилын чедишкенин чорударың, ону механизасчтыкларың болгаш тараа кургадышыкчының мурнакчы дуржулгазын калбаа-биле негелдериңниң чылы болуп. Көдээ ажил-агыйның ажилдакчылары оларның мурнунда туруп турар сорулганы—агаар бойдустан байдалы кандыг-даа турда дүжүттү эң кыска хуусаада болгаш чидирг чокка ажаап алырын, күрүнеге тараа дужаалгазының планын хуусааның бетинде күүседирин, келир чылдың тарылгазыңа эң-эки шынарлыг үезинерин белеткээрин алдарлыг-биле күүседир ужурулуг.

Улуг тудугларга

ССРЭ-ниң үлетпүр болгаш туду материалдарының Министерствозунун чүс-чүс буюрулгелери коммунизмиң улуг тудугларының чагыларын чедишкенин күүседип турар.

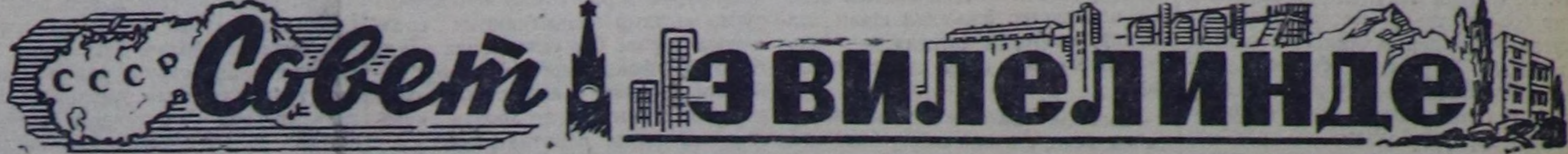
Вольскийниң «Коммунар», «Большевик» болгаш «Комсомолец» деп цемент заводтары «Сталинградгидротудугга» цемент кылып бээриниң то айлалы планын, Куйбышевтиң суг күжү-биле ажилдап электри станциязың дөжөөн салырыңа ажилдап цемент кылырың сес айлалы планын доозушкуннар.

Шифер үлетпүрүнүн заводтары «Сталинградгидростройга» 3 квар-

талдарың дургузунда белеткеп кылып продукциядан-даа хөйну белеткеп чоруткан. Горькийниң, Лисичанниң, Красноуольскийниң болгаш өске-даа черлериниң шил кылыр заводтары августун дургузунда кылып продукцияларын хуусааның бетинде дооскаш, тос айның программаны бир ай буруңгаар доозар деп хүдзүнгенер.

Куйбышевтиң, Муромнун болгаш Славянскийниң-даа заводтары база-ла коммунизмиң улуг тудугларының чагыын кылып хүлээлгелерин чедишкенин күүседип турарлар.

(СЭТА).

Совет зоологияның чедишкени

Москваның күрүне Университетиниң зоология музейиниң экспедициясы Москвада эеп чедер берген. Ол экспедиция болза, Кол Туркмен каналды уунга, Каспийниң морьыбын суг шыгжамырыңа болгаш Беловежскийге шинчилел ажилдарын кылган. Ол экспедиция ССРЭ-ниң дириг амыттанарының дугайында билигин улам байдып турар дыка хей материалдарны чыып алган барган.

Музейниң эртем ажилдакчыларының кол-ла сорулганы—дириг амыттанары болгаш оларның сайзыралы өренири, күрүнеңи ыяш камгалалды одуруларын тургузар суг күжү-биле ажилдап электри станциялары, каналлары, суггарыла системаларын тургузар девискэрлөгө оларның өскерлерин шинчилер болуп. Тянь-Шанниң, Ыраккы Чөөн-Чүктүн, Закавказьениң болгаш бистин чуртувустун өске-даа районнарың дириг амыттанарың өчүгү чылдарың дургузунда тодаргай-биле шинчилеп көргөн.

Бо бүгүнүн түнелениде 1791 чыда-ла үндезилетинген ол музейниң фондузу дыка-ла долдуган. Ол дээрге, 40 муң ажил дириг амыттанар, 30 муң ажил куштар болгаш миллион ажил санын чүүл-буру на-секомнар болуп. Ол ышкаш бойдустан сонургакчылары, аныяк на-

туралистер-даа экспедициядан аныда чаа-чаа материалдарны ынаар чорудуп берип турарлар. «Слава» деп кит өлүрер флотилияның киржикчилери Антарктидага чораян үезинде тыпкылааны тергини солун экспонаттары музейге бедек кылдыр эккеп берген. Ол—океан куштары, тюленьер, киттерниң тургузуунун дугайында материалдар-дыр.

Муң-муң москвачы студенттер болгаш өске-даа хоорайлардан барган студенттер чыл санында-ла ол музейге барып турар. Олар анаа баргаш, чүгле бистин чуртувустун дириг амыттанарын көөр эвес, харында-ла чер бөмбүрээзиниң бүгү-ле дуунарының чүүл-буру дириг амыттанары-биле база таныжарлар. Ол музейниң делгем, улуг залдарында ак адылгарың, арзылан-парларың болгаш леопардтарың дүрү-хевирлер дириг чүге тышкаш апаргылаан тургулаарлар. Африканың тергини Улуг бегемодунуң хеври база-ла бо турар. Оон ырак эвесте—сарбашкыннарың аймаа, Камчатканың бобрлары болгаш күш базарының булу-чугаы бар...

Зоология музейиниң эртем коллектив ала-чуртуг эртемниң мурнакчы чачыкчыларын эдербишаан, совет зоологияның чаа-чаа чедишкенин негелдирдип турар.

(СЭТА).

Автомобильдин чаа шимчедигизи

ЯРОСЛАВЛЬ. Ярославльдин автомобиль заводунун конструкторлары ССРЭ-ниң Эртемнер Академиясы автомобиль шинчилениниң институты-биле демнежип тургаш, аар чүк сөөрттүр автомобильдерге болгаш автобустарга хергелээр ийи тактылыг газ шимчедикчини кылып чогатканнар. Ол буюрулгач чериниң кол конструктору эш А. А. Малышев СЭТА-ның корреспондентизи-биле чугаазыңа мыңча дээр:

«Автомобиль кылдырган бо чаа шимчедикчи болза, оон мурнунда дургузунган конструкциялыг шимчедикчилерден бодунун шынарың талазы-биле ыракта артык болуп турар. Күжүнүң талазы-биле дизельди моторну база артып турар. Ук шимчедикчи суг кывар чүдүлдү хергелес. Машиналарың ажилгыр чоруну улуу-биле бедидип турар. Ол кывар газтарың күжү-биле ажилдап турар. Ынчангаш автомобильдерин болгаш автобустарың газ-биле шимчээр шимчедикчи-биле ажилдаарга, ыракта чик болуп. Ындыг автомобиль газ долдулар стацияларда бар черлерге шунтузунга, наяда ажилдаатынар апар.

Беш дугаарында кылган чаа шимчедикчини заводка ажилдадып көргөн. Баштайгы кылдырган ындыг шимчедикчилерни аар чүктер сөөрттүр автомобильдерде болгаш автобустарда этпегилээш. Олар Москвада болгаш Ярославльда шылгалаларың чедишкенин эрттип турар.

(СЭТА).

Болганың кыры биле эрткен аксылыг орук

КУЙБЫШЕВ. «Куйбышевгидростройнун» чанында «Союзпромхимизация» трестин этпелге ажилдарын чорудар контора аксылыг демир оруктун демир адагаштарың кылырыңче кирипкен. Ам үштү тургускаш, дөрт дугаарын тургузуп турар.

Волганың кайы-даа талаларыңа шак ындыг улуг демир адагаштарыңа дыка хөйну тургузар деп турар. Хемнин бодунун ортузунга дөжөө-

биле катый бедий 90 метр ажил турар дыка улуг демир адагашты тургузар.

Ол демир адагаштар болза, азып каан чинге демирлерни көдүрүп турар. Азып каан турар чинге демир даштар болгаш доврак алыр черлерин, цемент заводтарың тудуштурар. Ол аксылыг орук болза, тургузар деп турар плотинаның мырыңа кыры-биле таварты Волганы кежер.

(СЭТА).

Колхозтарның болгаш МТС-терниң бүгү күжүн ажаап алышыкчы

Батмайгы тарааны күрүнеге

Улуг-Хем районун Ийи-Тал сумуда Жданов аттыг көдээ ажил-агый артелиниң тараажылары эш Сталинга чоруткан чагаада алган хүлээлгезин күүсетпешаан, 1952 чыда өстүрүп алган байлактыг дүжүттү эрес чүткүлдүг күш-ажылы-биле ажаап ап турар.

Август 11-ге чедир колхоз 73 тарзаны комбайн-биле кестирген. Ол хүнден эгелеп күрүне мурнуңа

бир дугаар хүлээлге тараа дужаалгазын күүседип эгелээн болгаш 10 тоннаны дужааган. 50 ажил тонна тарааны тараа складанда чедирип алган, кургадып дужаап турар.

Ук районун Көк-Чураа сумуда Ленин аттыг көдээ ажил-агый артели дүжүт ажаап алышыкчының август 10-дан эгелеп кирген. Ол хүн комбайннар-биле 21 га черниң тараазын кестирген.

Артелиң хову турлагларында

ШАГААН-АРЫГ. (Телефон-биле). Хайыраканда Ворошилов аттыг көдээ ажил-агый артели, бо чылыг дүжүт алышыкчының Улуг-Хем районун колхозтарыңдан мурнап кирген. Ук ажил амгы үеде долу күш-биле эгелээн, кидин-не тулуктеп турар.

Артелиң Сенекте бышкан 202 га сулазын эш Халык-оолга удурткан 15 кижилг бригада бир боду-чоруур комбайн-биле ажаап ап турар. Олар 25,5 гадан 28 тоннаны ажаап алганнар.

Ынчаарга Баян-Колда тараан культуралардан 314 га кызылтас, 36 га чинге-тараа база бышкан. Ында 30 кижиге тараа кестирер 2 машина-

ларлыг, «Сталинец-6» комбайн-биле ажилдап турар. Олар машиналарың кестирген тарааларын снопта-вышаан, комбайн-биле 48 гадан 60 тонна кызылтасы ажаап алганнар.

Артелиң хову турлагларында ажил-нормаларын хүн-бүрү 130 хуудан ажил күүседип турар Дажыкый Кертикпен, Хуралчык, Көк-кыс ышкаш ажил-ишке ынакшылдыг колхозчулар дыка хей. Баштайгы дүжүттү күрүнеге кирирери-биле 50 тоннаны районун төп складанда эккелген кургадып турар. Ажилдың темпили улам дыңзыгып турар.

Аспирантурага хүлөөп алышыкчы

Дээди өөредилге черлерин болгаш эртем-шинчилел институттары аспирантурага хүлөөп алышыкчыны эгелээн. Москваның дээди өөредилге черлеринде кирериниң экзаменери эгелээш.

СЭТА-ның корреспондентизиңизге медээлээнин өзүгар алырга, ССРЭ-ниң дээди чырыдышыкчы Министерствозунда эртем ажилдакчыларың белеткели чылдын-на калбарып турар. Дайын мурнуңа аспирантылар 678 эртем черлеринге болгаш дээди өөредилге черлеринге өөренип турган болза, ам оларны 1100 эртем-шинчилел болгаш дээди өөредилге черлери белеткеп турар. Аспирантыларың саны 24 муң ажил турар. Олар болза, 50 ажил националдарың төлээлел турарлар.

Келир өөредилге чылында аспирантурага келир үениң эртем кандидаттары болгаш докторлары—7.300

ажыг кижиге кирер. Чүс-чүс аспирантылар бот-өөредилге-биле өөренип, буюрулгач болгаш эртем-педагогика албан черлеринге ажилдап, өөредилгезин оон-биле холбаштырарлар.

Ол ышкаш дээди өөредилге черлериниң болгаш башкы школаларының башкыларың бир чыл хууса-биле аспирантурага командировка хеври-биле белеткээрин организастаан. Кол ажылыңдан чартыкпайн болгаш чартыгып тургаш аспирантурага кирерлериниң хүлөөп алышыкчы октябрь 15-ке чедир үргүлчүлээр. Диссертация камгалаары-биле кады аспирантурага өөренириниң хуусаазын үш чылдан ажыр эвес, а бот-өөредилге-биле өөренип турарларың дөрт чыл хуусаалыг кылдыр доктааткан.

(СЭТА).

Шактёрларың хоорайлары өзүп чаагайжып турар

Шахтёрларың чурталга-амыдырал байдалы экижиңип турар. Бо чылын муң-муң дагжылар таарымчалыг чаа бажынарда чуртал турарлар.

Шахтёрларың хоорайлары болгаш суурлары өзүп турар болгаш чаагайжыгынып турар. Донбасстың төвүнде Сталино хоорай—Украина-ның бир эң улуг болгаш чараш хоорайы улгадып турар. Кузнецкий бассейнинде Сталино, Кемерово, Ленинск-Кузнецкий, Прокопьевск хей кайт бажынарлыг, булбарларлыг, скверларлыг чаа кварталдар-биле каастатынып турар. Урал шахтёржуларының Губака, Кизел, Коркино деп хоорайлары таньтынмас кылдыр чаартынып өскерип берген. Казахстанның ховуларында чокка чедир-ле географиялыг картага чок турган Караганданың хөмүр дашчыларының улуг хоорайы тыптып келген.

Чурттуң хөмүр даш бассейниниң районнарының чурталга болгаш культура-амыдырал тудугларының хемчээлиниң дугайында чижек кылдыр Горловканы көргүзүп болур. Хоорайың тудуг ажылыңа болгаш чаагайжыдылганыңа чарыгдары-биле бо чылын 150 миллион рублди үндүрүп турар.

Хөмүр даш казыкчыларының чуртталга турар хоорайларында шахтёрларың бодунун хуузунда тудуп алган бажынары база өзүп турар. Уралдык, Кузбасстың, Москва чоогунун 10 муң дагжылары бо чылын боду хуузунда бажынары тудуп ап турар. Хуузунда бажың тудуп ап турар дагжыларга күрүне чер участогун халаска берип турар. Ол ышкаш узун хуусаалыг ашак чылың тыпсып, материал талазы-биле база дузаламчыны чедирип турар.

(СЭТА).

Ростовтан үнген бир дугаар пароход Москвада барган

Август 8-те 13 шак 15 минута турда Химкинскиниң хем портунун төп пароход доктар черинге «А. Н. Радищев» деп пароход чедип келген. Ол болза, Ростовтан Москвага бир дугаар келген пассажир пароходу болган.

Пароходтун капитаны эш Турилов СЭТА-ның корреспондентизиңизге мыңча деп меддеглээн:

Волга-Доннун судно чоруур В.И. Ленин аттыг каналын байырлыгы-биле айткан хүн—июль 27-де 13 шак 15 минута турда Донда Ростовтан үнген бис. Бистин пассажирлериниң хей кезин болза, Донда Ростовтан, Батумиден, Грозный-

дан болгаш Мурнуу чүктүң өске-даа хоорайларыңдан келген экскурсантылар болуп турар. Ол ышкаш бис Сталинградтан болгаш Куйбышевтен база пассажирлер хүлөөп алган бис. Ростовтан Сталинградтың тудугларыңа, а ол ышкаш Куйбышевтиң, Ярославльдин тудугларыңа херектиг чүктер сөөртүп келген бис.

12 хонук дургузунда орук-суур чедишкенин эрттинген, Волга-Доннун судно чоруур В.И. Ленин аттыг каналының шлюздарың таварты суднону эрттирерин шалыптыг организастаан.

(СЭТА).

Ажаап алышыкчыңе кирипкен

КЫЗЫЛ-МАЖАЛЫК. (Телефон-биле). Барың-Хемчик районда Ворошилов аттыг колхоз дүжүт ажаап алышыкчының август 12-ден эгелеп киргеш, 14-ке чедир 17 ганы кескен. 10 ажил тонна тарааны күрүне складанда дужаап турар. Ол колхозта баштайгы хүнде 1 комбайн

ажылдап турган болза, ам 3 комбайн ажилдай берген.

«Комсомол 30 чыл ою» болгаш «Совет Тываның беш чыл ою» колхозтар аттың тараа кестирер машина-быле болгаш хол кадыры-биле тарааны кезип эгелээш.

Тараажыларың кызымак күш-ажылы

ЧАДААНА. (Телефон-биле). Чөөн-Хемчик районун колхозтары чаа дүжүт ажаап алышыкчы массалыг кирип турар. Шемиде «Большевик» көдээ ажил-агый артели (даргазы эш Удара, парторганизация секретари эш Мартык-оол) август 14-ке чедир 1 машина, 30 хол кадырларды-биле 36 га суланы кезип, сноптааннар.

Артелиң хову бригадир эш Шадыр-оолдун удуртулгазында 47 кижиге ажилдап турар. Ук колхозтун шөлүнде Чадаана МТС-тиң «Сталинец-6» комбайны база келген, ол август 15-тен эгелеп ажилдап кирген.

Хөндөргейде «Кызыл тараачы» колхоз август 12-ден эгелеп база

кирген. Оларның хову турлаанда 2 машина, 10 хол кадырлары ажилдай турар. Тарааның быжылда айды биле дүжүт алышыкчыны улам-на долу күштүр-биле неметтинип турар.

Ол ышкаш Иймеде Ленин аттыг көдээ ажил-агый артели чаа дүжүт алышыкчының август 14-те кирген. Артелиң хову турлаанда эштер Седел-оол, Байырт оларның удуртулгазында 2 машина, 34 хол кадырларлыг колхозчулар долу күш-биле ажилдап турар.

Ук колхоз күрүнеге тараа дужааны дүргедерин сорулга-биле август 13-те 6 тонна кур тараа дужааган, 16 тонна кызылтасы Чадаанада күрүне складанда эккеп алган кургадып турар.

МАРКСИСЧИ-ЛЕНИНЧИ ФИЛОСОФИЯНЫ ӨӨРЕНИП ТУРАРЛАРГА ДУЗАЛАМЧЫ

Өртемчейниң материалды болгаш ооң хөгжүлдезиниң дүрүм өзугаар болуру

I. Марксисчи-ленинчи философ материализмин классиктик характерликазын, ооң кол демдектерин И. В. Сталин бодунун «Диалектик болгаш төөгү материализмин дугайында» деп генийлик чогаалына берген. Марксисчи философ материализмин бир дугаар кол демдез тодараттышаан, эш Сталинниң бижип турары абсолютуг идеяны, «өртемчей бурганыны», «медерелди» боттанышкыны болур деп санап турар идеализмге удурланыштыр. — Марксисчи философ материализм өртемчей бодунун буюду-бүгү биле материалды болур, өртемчейде хөй яны болушкуннар шимчеп турар материяны яны-бүрү хевирлери болуп турар, диалектик методтун доктадып турары болушкуннарны удур-дедир харылааза, удур-дедир нөмөктежишкени шимчеп турар материяны хоойлу өзугаар болур чүүлү болуп турар, өртемчей болза, материяны шимчээшкениниң хоойлу-биле хөгжүп турар болгаш кандыг-даа «өртемчей бурганы» херегледей турар деп чүвени барымдаалап турар (Ленинниң айтканы, арын 541).

Марксисчи философ материализм болза, бойдустун болгаш нитилелдин болушкуннарын эртемниң материалдиг тайылбырлаан берип турар. Идеализм удурланыштыр өртемчей материалды, материя менге туруп келген, материяны кым-даа тургузуп кабаан дээрзин ол бадыткап турар. Материя, бойдус, амьдырал кижиниң медерелдинден дашкаар болгаш хамаарышпас туруп турар объективтик боттуг чүүл болур. Медерел, боданың дээрге, материалды өртемчейниң буюмдериниң болгаш болушкуннарын кижиниң бажына көрүнүктелери болур.

Марксисчи философ материализмниң даштыкы өртемчейниң объективтик туруп турарын хүлээп көөрү материяны философтуг билишкенинден илеретинер. Материяның философтуг билишкениниң долу болгаш бүгү талаалыг тодаргайлаашканын В. И. Ленин бодунун «Материализм болгаш эмпириокритицизм» деп ажылында мынчаар берген: «Материя дээрге, — бистин миннишкениниң хамаарышпайн туруп турар, кижиниң миннишкениниң бердинген туруп, бистин миннишкениниң хамаарышпайн турар, чүрү-тунуп, көрүнүктелер турар объективтик боттуг чүүлү илеретип философия категориясы болур» (Чогаалдар, т. 14, арын 117).

Материя дугайында марксисчи-ленинчи өөредиг тодаргай эртемниң чедишкенини-биле чарылбас харылааза болгаш оларның төөгүлү хөгжүлдезиниң чорудулгазында байып сайырап турар. Философия болза, бойдус эртемниң чаа ажыдышкынарын байыттышаан, ооң улам ынаайгы хөгжүлдезинге делемени берип турар. Материяны билишкенин физиканың, химияның болгаш өске-даа тодаргай эртемниң хөгжүлдези-биле ханы харылаазаалыг кылдыр көрүшкөөн, ооң-биле кады объективтик боттуг чүүл болур материяның философтуг билишкенин материяны физиктик тургузуунуң дугайында өөредиг-биле холуп болбазы В. И. Ленин айткан турган. «...Философ материализминиң хүлээп көөрү турары-биле холбашкан материяны карачангыс «шынары» болза, бистин медерелинтен дашкаар туруп турар объективтик боттуг чүүл болур шынар болур» (Чогаалдар, т. 14, арын 274).

Материяны тургузуунуң дугайында бойдус болгаш эртем талазы-биле болалдар бойдус эртемниң чаа ажыдышкыны бурундала-ле солчуп, ханылап, тодаргайлаатын турар, ол-ла үеде материяны философтуг билишкенин ескерип чок артып каап турар, чүге дээрге, материяны бис канчаар-даа ханы өөренишкөөн, ооң чаа хевирлерин болгаш шынарларын канчаар-даа билип алывысса материя болза, медерелден дашкаар туруп турар, объективтик боттуг чүүл болуп хевээр артар.

XIX вектин сөөлүңге чедир дыка хөй физиктер материяны атом-биле дөмөйлөп, ыччаарга атомнарны хуваатынмас болгаш ескерилбес «делегеи тудууну туйубуз» кылдыр санап турганнар. Ыччалза-даа, XIX вектин сөөлүңде, XX вектин эгезинде радиоактивтик чоруктуң болушкуну билип, атомнуң нарын тургузуу болгаш чамдык атомнарны өске хевирче хуулушкуну ажытып, электронун шимчээшкениниң дүргөлдөшкенинден хамаарыштыр ооң массазыны ескерилчели буюретинген. Ол ажыдышкынар материяны ескерилбес атомнар дээр дугайында эрги, метафизикчи билишкенинден айталарын негеп келген. Эрги билишкениниң бустуушкуну физиктерниң аразына

бергедээшкени болдуруп, оларны чамдыктарын идеализмниң балгачынче кир тырта берген. Бойдустун кризисин материалдымче шаап халдаарына махистер болгаш өске-даа идеалистер ажылай шаап алгандар, «материя чиккен» деп чарлаар дугайында олар далажыкканнар.

Физикада чаа ажыдышкынарын махисчи, идеалисти өзү-биле тайылбырлаар чорукту буруу шапышаан, физикада чаа ажыдышкынар объективтик боттуг чүүл болур материяны «чиде берген» дээни ол өз-эстир деп, Ленин айткан турган. Ол ажыдышкынар материяны объективтик туруп турарын улам-на бадыткааннар, чүге дээрге, олар ооң шынарын болгаш дүрүм өзугаарын долузу-биле болгаш ханызы-биле бадыткааннар. Материя дугайында ленинчи өөредиг амгы үеде бойдус эртемниң хөгжүлдезинге, эртемниң чаа чедишкениниң теория талазы-биле байдып түнүзэринге канчаар-даа аажок ужурудуз.

Материяны төгүмезиниң болгаш ооң тургузуунуң нарынның дугайында философ материализминиң өөредин амгы үеде биология эртеми бадыткап турар. Совет эртемде О. Б. Лепешинскаяның ажыдышкынары амьдыралдык клеткадан дашкаар формазын чок кылдыр көрүп турган метафизик Вирхотун бадыткаашкынын догматтар охоткан. Клетка болза, эң-не нарын организм болурун, клеткалыг тургузуу чок дириг буюмдерден клеткалар тургустунуп болурун О. Б. Лепешинская теория талазы-биле үндөзүлөп, дуржулга-биле буюреткен. Ол чүл дээрге идеалистерниң, клетка чүгө клеткадан тыштыр болгаш клетканың тылгалыны байддалары болгаш чылдагаанары билинмес дикип турган шырмамызы клеткадан ал кадынганы болуруду.

Клеткалар дээрге, эң-не бөдүүн болгаш эң-не бичи дириг организмдер эвес, а чүгө нарын дириг буюмдердин чүгөлдөзүн чадаларыны бирээзи болурун совет эртем доктааткан. Клеткалар болза, дириг буюмдердин үргүлчү ескерлишкениниң түнүшүндө шынар талазыны тургузушкуну кылдыр тургустунар. Дириг буюмдердин тургузууну ханызынче совет биолог-материалистер ыччаар ханылап кирип турарлар. Физика, химия, астрономия эртемлери мышка биология болза, өртемчейниң материалды дугайында, өртемчейниң материалды чангыс-айының болгаш төнчүкөк яны-бүрү хевирлерин дугайында, материяны төгүмезиниң дугайында марксисчи философ материализминиң өөредин бадыткап турар.

Өртемчейниң материалды болгаш ооң хөгжүлдезиниң дүрүм өзугаарын дугайында марксисчи философ материализминиң өөредин бадыткап турар. «...Философ материализминиң өөредин бадыткап турары — материяны карачангыс «шынары» болза, бистин медерелинтен дашкаар туруп турар объективтик боттуг чүүл болур шынар болур» (Чогаалдар, т. 14, арын 274).

Материяны тургузуунуң дугайында бойдус болгаш эртем талазы-биле болалдар бойдус эртемниң чаа ажыдышкыны бурундала-ле солчуп, ханылап, тодаргайлаатын турар, ол-ла үеде материяны философтуг билишкенин ескерип чок артып каап турар, чүге дээрге, материяны бис канчаар-даа ханы өөренишкөөн, ооң чаа хевирлерин болгаш шынарларын канчаар-даа билип алывысса материя болза, медерелден дашкаар туруп турар, объективтик боттуг чүүл болуп хевээр артар.

XIX вектин сөөлүңге чедир дыка хөй физиктер материяны атом-биле дөмөйлөп, ыччаарга атомнарны хуваатынмас болгаш ескерилбес «делегеи тудууну туйубуз» кылдыр санап турганнар. Ыччалза-даа, XIX вектин сөөлүңде, XX вектин эгезинде радиоактивтик чоруктуң болушкуну билип, атомнуң нарын тургузуу болгаш чамдык атомнарны өске хевирче хуулушкуну ажытып, электронун шимчээшкениниң дүргөлдөшкенинден хамаарыштыр ооң массазыны ескерилчели буюретинген. Ол ажыдышкынар материяны ескерилбес атомнар дээр дугайында эрги, метафизикчи билишкенинден айталарын негеп келген. Эрги билишкениниң бустуушкуну физиктерниң аразына

бергедээшкени болдуруп, оларны чамдыктарын идеализмниң балгачынче кир тырта берген. Бойдустун кризисин материалдымче шаап халдаарына махистер болгаш өске-даа идеалистер ажылай шаап алгандар, «материя чиккен» деп чарлаар дугайында олар далажыкканнар.

Физикада чаа ажыдышкынарын махисчи, идеалисти өзү-биле тайылбырлаар чорукту буруу шапышаан, физикада чаа ажыдышкынар объективтик боттуг чүүл болур материяны «чиде берген» дээни ол өз-эстир деп, Ленин айткан турган. Ол ажыдышкынар материяны объективтик туруп турарын улам-на бадыткааннар, чүге дээрге, олар ооң шынарын болгаш дүрүм өзугаарын долузу-биле болгаш ханызы-биле бадыткааннар. Материя дугайында ленинчи өөредиг амгы үеде бойдус эртемниң хөгжүлдезинге, эртемниң чаа чедишкениниң теория талазы-биле байдып түнүзэринге канчаар-даа аажок ужурудуз.

Субъективтик идеализмниң бир хевир — прагматизм капиталистик делегейде, ылангыя АКШ-та дыка нештерээн. Прагматистер өртемчейни миннишкениниң мөөнөжишкени кылдыр чарлап, объективтик шыныг чүүл чок деп санап турар. Монополистерге ажык-кончаа болуп турар чүве болганын-на олар шыныг чүве ол деп санап турарлар. Аңаа үндөзүлөш прагматистер «амгы үедеги черликтери — америк империалистерниң бүгү-ле кем-буруу-луг болгаш араатаныг чоруктарын үндөзүлөш», камгалап турарлар. Прагматистер фантазия болгаш меге чүве бурузун чүгө кончаа бээр-ле болза, оу шыныг чүве кылдыр адаарына беленер. Аңаа үндөзүлөш олар болза, капиталистерге дузалап, улус массаны чүгөтөнөп турарына оларга дузалап турар боорга, шажынчы бодаларны шыныг чүве кылдыр чарлап турарлар.

Буржуа философтарның аразында позитивизм калбак неперезишкени болуп турар, позитивизмниң нияти демдээ болза, кижиниң материалдык медерелден дашкаар туруп турар чүүлдерин эвес, харын бодунуң миннишкенин билип ал турар дээниг бадыткап болур. Бисти долгангыр туруп турар өртемчейни олар билинмес чүве кылдыр чарлап турар. Позитивист Бертран Рассел субъективтик миннишкенин ескерип чок чүү-даа чүве турбас дээрзин бар-ла шаа-биле шыныктырыксап турар. Совет Эвилелиниң өжөзүнүн дашыны, чаа делегей дайыныны кысыкчызы Рассел демократияны болгаш социализмни күштеринге удур походу үндөзүлөшкөн эртемни ыят чогу-биле хажыдып чүгүлдөп турар. Расселдин билингени-биле гырга ооң философияны эртемни болгаш шажынчы бир ай холбаштырып турар. Эртем болгаш шажын эңиш чок-даа болза, Рассел херек кырында эртемни бурууладып, шажынчы карангыс-дүмбей чорукту камгалап турар.

Империализмниң «эртем талазы-биле» дузалап күдөөчилериниң неперезип турары идеалистик хоолду чүчүрүшкунуңа удурланыштыр марксисчи философ материализм өртемчейниң материалдык болгаш ооң хөгжүлдезиниң дүрүм өзугаарын дугайында эртем талазы-биле үндөзүлөшкөн дүрүм чарлап турар. «Өртемчей бурганыны» «абсолюттуг идеяны» дугайында, менге бурганнарны дугайында философ талазы-биле карангыс-дүмбей чоруктуң неперезишкениниң даап бодаашкынарын ол ырадыр охтат турар.

«...Материалистик мировоззрени дээрге, бойдус кандыг-ла болдуруп, сну ол хевээр кандыг-даа доо-э немерде чокка анаа-ла билдин ыч-ча дээр» деп Энгельс чугаалаан. («Бойдустун диалектикасы», Курполитиздат, 1952 ч., арын 157).

Марксисчи философ материализминиң аштырбас күжү чүдөл дээрге, боттуг турар чүүлү, бойдустун болгаш нитилелдин хөгжүлдезиниң дүрүм өзугаарына база капиталистик нитилелди социалистик нитилелге революсчү өзү-биле чаартының эргежок чугулазын болгаш бодунуң болурун эртем талазы-биле ооң шыны-биле көрүнүктелдирип турарында болур.

II. Идеализмге удур демиселге, марксизм-ленинизмниң классиктер бийдус эртемниң ажыдышкынарын чүгө үндөзүлөш өртемчейниң материалдык чангыс айының дугайында өөредини бижык-биле үндөзүлөшкөн. Идеалистик философ системалары өртемчейниң чангыс айыны кижини бодар бодалыны катыжышкыны аргазында, миннишкенинде болгаш идеяларда болур деп турарлар. Эртемчей чангыс айы, чүгө дээрге, ооң дугайында кижини бодалы чангыс айы болур деп бузуредирин идеалистер оралдажып турарлар. Ындыг үзөлдөрүн үндөш чогун болгаш мелегейин Энгельс шагда-ла көргүскөн. «Өртемчейниң өзүлүг чангыс айы ооң материалдында болур, а ол сөөлүзү ийи-чангыс илбичи сөстөр-биле эвес, а философияны болгаш бойдустун узун болгаш берге хөгжүлдөзү-биле буюретинип турар» деп Энгельс бижээн. («Анти-Дюринг», Курполитиздат, 1948 ч., арын 42).

Өртемчейниң материалдык чангыс айының дугайында марксисчи-ленинчи өөредиг бүгү бойдус эртемни-биле буюретинип турар. Үнүштерниң болгаш дириг амьтаннарны клеткалыг тургузуун ажыткан биология болза, бүгү дириг организмниң структуралыг кылдыр тургустунганы буюреткен. Организмниң хөгжүлдези дүрүм өзугаар болуп турарын болгаш өртемчейде кандыг-даа бурган тургускаан, материалдыг эвес дириг чүвөлөр чогун ол доктааткан. Дарвинниң ажыдышкынарын улуг ужурудузун демделгелишкөөн, дириг амьтаннарны болгаш үнүштерни хевирлерин чүнүн-биле-даа харылаа чок, таварылга болган, «бурган тургускаан» болгаш ескерилбес дээр үзөлдө Дарвин төнчүнү салган деп В. И. Ленин бижээн.

Өртемчейниң материалдык чангыс айының дугайында өөредигни бойдус болгаш эртем талазы-биле үндөзүлөшкөн улуг орус эртемден М. В. Ломоносовтун ажыгыны буюмдериниң кадалганынарын хоойлузу болгаш энергияны кадалганынарын болгаш хууларыны дугайында ооң чугаалаан генийлик идеяны канчаар-ла аажок улуг ужурудузгалы. Ол хоойлууну айтканыны болгаш дуржулга-биле үндөзүлөшкөн соонда материяны шимчээшкениниң бүгү хевирлериниң чангыс айының дугайында дүрүм анаа бир философтуг бадыткашкын эвес, а бойдус болгаш эртем талазы-биле үндөзүлөшкөн факт болуп турар.

Менделеевтиң үелги хоойлузу бүгү-ле яны-бүрү химиктик элементтерни тургузуунуң чангыс айыны доктааткан. Дуржулга анализниң методуну дузазы-биле сылдыстарны буюмдериниң химиктик составыны чангыс айыны астрономия буюреткен.

Өртемчейниң материалдык чангыс айы бот-боттары харылашкып чүвөлөрдүн болгаш болушкуннарын хөгжүлдөздөндө илеретинер: хөй яны чүвөлөр болгаш болушкуннар чай-чарсаржок ескерлишкенинге болгаш хуулушкуннарга таварып турар; боттарыны хевирлерин төнчүкөк солтуштурушаан, бот-боттары удур-дедир харылашкып болушаан, олар ол аразында материалдык чүвөлөр болгаш болушкуннар болуп артып каап турарлар.

Карачангыс, туюкка чедир эртемни мировоззрени болур диалектик материализмни сайыратышаан, эш Сталин өртемчейниң материалдык чангыс айыны дугайында идеяны камгалап турар. Ооң айткан турары болза, бойдус чангыс айы болгаш хуваатынмас, ол яны-бүрү хевирлиг туруп турар, ол хевирлер чүгө чангыс айы материяны илергелээшкени болур. Материалдык чүүлү идеалдык чүүлден хоора көрүп турар дуалистерге удурланыштыр И. В. Сталин бодунун «Анархизм бе, азы социализм бе?» деп классиктик ажылына материалистик философияны монизмни, тодаргайлаарга чангыс айыны, бүдүн болгаш чайгылыш чогун бадыткап турар:

«Материалдык болгаш идеалдык деп ийи ангы хевирлерге илеретинген чангыс айы болгаш хуваатынмас бойдус; — материалдык болгаш идеалдык деп ийи ангы хевирлерге илеретинген чангыс айы болгаш хуваатынмас нитилел амьдыралы — бойдустун болгаш нитилел амьдыралыны хөгжүлдөшкөн шап ыччаар көөр ужуруг бис.

Материалистик теорияны монизмниң» («Чогаалдар, т. 1, арын 312—313).

Өртемчейниң материалдык чангыс айыны үндөзүлөш, марксисчи философ материализми буюмдериниң шынар талазы-биле хөй янылыны буруу шаап турар эвес, а демделген турар. Бисти долгангыр турар буюмдөрү буруу боду шынар талазы-биле ылгавырлыг болуп турар, ыччаарга оларны шуптузуунуң чангыс айы чүдөл дээрге, оларны объективтик боттуг чүүл болуп турарында болур.

III. Шимчээшкени дээрге, материяны амьдыралыны хевир болур деп марксисчи философ материализми өөредип турар: материя шимчээшкенинде, ескерлишкенинде, хөгжүлдөдө туруп турар. Шимчээшкени болза, материяны нити чарылбас шынары болур. Шимчээшкени шынар талазы-биле яны-бүрү хевирлер-биле илергелетинип турар. Материяны шимчээшкениниң кол хевирлери болза: механиктик шимчээшкени, тодаргайлаарга буюмдериниң делгемдө бөдүүнү-биле туруп турары; физиктик шимчээшкени (чалыг, чырык, электричество), химиктик ескерлишкени; шимчээшкениниң органиктик хевир (буюмдөр солдура); база шимчээшкенини онза хевир — боданы болур шимчээшкени онза хевирлери нитилел болушкуннарында-даа бар турар.

Шимчээшкениниң бүгү-нити характерин демделгелишкөөн, Энгельс, бижээни болза: «Сөстүн эң-не нити утказы-биле көрүп турары өзугаар, тодаргайлаарга материяны амьдыралыны хевир, материя иштиги утка-биле чогулчалыг шынар кылдыр билдир шимчээшкени болза, өртемчейде бөдүүн чыгышкынарда эгелээш боданыга чедир болуп турар ескерлишкенини бодунче хаара тудуп турар («Бойдустун диалектикасы», Курполитиздат, 1952 ч., арын 44).

Шимчээшкениниң шынар талазы-биле бодунга таарышкан хевир бот-бодундан башкаланчак эвес туруп турар. Эртемчей болза, бойдуста болгаш нитилелде буюмдөрүн болгаш болушкуннарын бүгү-нити харылааза болгаш бот-боттарындан хамаарылгалының демдектери болуп турар. Ыччангыш шимчээшкениниң бүгү хевирлери бот-боттарындан хамаарылгалы болгаш бодунун нитилелшкээ-биле материалдык чорудулгаларны чарылбас чангыс айы болуп турар.

Материяны билишкенини чааладыр сорулга-биле идеализмни яны-бүрү угланышкынары шимчээшкени материядан чарын оралдажып, шимчээшкенин материалдык эвес болушкун кылдыр чарлап турарлар. Шимчээшкенин материя чокка бодар оралдажышкынары-биле Энгельс-даа демисел чорашкан. Материяны болгаш шимчээшкенини чарылбас чангыс айыны бадыткавышаан, ооң бижээни болза: «Шимчээшкени болза, материяны амьдыралыны хевир болур. Каага-даа, кажан-даа материя шимчээшкени чок турбаан болгаш турбас-даа» («Анти-Дюринг», Курполитиздат, 1948 ч., арын 56—57).

В. И. Ленин физика махизминин болгаш анаа чоошкулалыг турар ажыдышкынарын (энергетизм болгаш ескелерин-даа) идеалистик утка-шынарын сойгалап илереткен, оларны тээлекчилери физиканың чаа ажыдышкынарын шың эвес тайылбырлап, шимчээшкенин материядан чарын оралдажып, шимчээшкенин материя чокка бодар оралдажышкынарына оралдажып турган. «Кол чүве болза, шимчээшкенин материя чокка угаап бодар оралдажышкын материядан хооралчак бодалды кирип турары ол, а ол болза, философ идеализм болур» — деп Ленин бижээн (Чогаалдар, т. 14, арын 255).

Шимчээшкенин материядан хоора көөрү чорук боданыны объективтик боттуг чүүлден хооруп, боданыны баштайгы чүүл кылдыр, тодаргайлаарга идеализмни хүлээп көөр дээни ол болур. Бойдуста бүгү чаа ажыдышкынар өртемчейниң материалдык болгаш материяны база шимчээшкенини бот-бодундан чарылбазыны дугайында марксисчи философ материализминин өөредини аштырбас херечизи болурун Ленин көргүскөн.

Материяны болгаш шимчээшкенин чарылбас чангыс айыны бадыткап болза, амгы үеде физика чангыс кол хоойлуларыны бирээзи — масса-биле энергияны удур-дедир харылаазазыны хоойлузу болур, ол хоойлууну өзугаар масса буруу энергиялыг болгаш энергия буруу массалыг болуп турар. Массаның болгаш энергияны удур-дедир харылааза чырыктың болушкуннарын өөренип турар үеде ажытылган чырыктың базышкынарын бари буюреткен орус физик П. Н. Лебедевтиң кайгамчык дуржулгаларындан ол ажыдышкын үндөшкөн. Массаның болгаш энергияны эквивалентиниң (деңгээшкенини) хоойлузу болза, атомнарда ядро иштиң бүгү хуулушкуннарын үндөшкөн болур. Мурнакчы эртемниң ажыдышкынары өртемчейниң материалдык дугайында, материяны болгаш шимчээшкенин чарылбазыны дугайында марксисчи философ материализминин өөредини чок ыччаар бадыткап турар.

Өртемчейниң материалдык чангыс айыны үндөзүлөшкөн чүгө үндөзүлөшкөн чангыс айы болгаш хуваатынмас бойдус; — материалдык болгаш идеалдык деп ийи ангы хевирлерге илеретинген чангыс айы болгаш хуваатынмас нитилел амьдыралы — бойдустун болгаш нитилел амьдыралыны хөгжүлдөшкөн шап ыччаар көөр ужуруг бис.

Материяны болгаш шимчээшкенин чарылбас чангыс айыны бадыткап болза, амгы үеде физика чангыс кол хоойлуларыны бирээзи — масса-биле энергияны удур-дедир харылаазазыны хоойлузу болур, ол хоойлууну өзугаар масса буруу энергиялыг болгаш энергия буруу массалыг болуп турар. Массаның болгаш энергияны удур-дедир харылааза чырыктың болушкуннарын өөренип турар үеде ажытылган чырыктың базышкынарын бари буюреткен орус физик П. Н. Лебедевтиң кайгамчык дуржулгаларындан ол ажыдышкын үндөшкөн. Массаның болгаш энергияны эквивалентиниң (деңгээшкенини) хоойлузу болза, атомнарда ядро иштиң бүгү хуулушкуннарын үндөшкөн болур. Мурнакчы эртемниң ажыдышкынары өртемчейниң материалдык дугайында, материяны болгаш шимчээшкенин чарылбазыны дугайында марксисчи философ материализминин өөредини чок ыччаар бадыткап турар.

Шимчээшкениниң бүгү-нити характерин демделгелишкөөн, Энгельс, бижээни болза: «Сөстүн эң-не нити утказы-биле көрүп турары өзугаар, тодаргайлаарга материяны амьдыралыны хевир, материя иштиги утка-биле чогулчалыг шынар кылдыр билдир шимчээшкени болза, өртемчейде бөдүүн чыгышкынарда эгелээш боданыга чедир болуп турар ескерлишкенини бодунче хаара тудуп турар («Бойдустун диалектикасы», Курполитиздат, 1952 ч., арын 44).

Шимчээшкениниң шынар талазы-биле бодунга таарышкан хевир бот-бодундан башкаланчак эвес туруп турар. Эртемчей болза, бойдуста болгаш нитилелде буюмдөрүн болгаш болушкуннарын бүгү-нити харылааза болгаш бот-боттарындан хамаарылгалының демдектери болуп турар. Ыччангыш шимчээшкениниң бүгү хевирлери бот-боттарындан хамаарылгалы болгаш бодунун нитилелшкээ-биле материалдык чорудулгаларны чарылбас чангыс айы болуп турар.

Материяны билишкенини чааладыр сорулга-биле идеализмни яны-бүрү угланышкынары шимчээшкени материядан чарын оралдажып, шимчээшкенин материалдык эвес болушкун кылдыр чарлап турарлар. Шимчээшкенин материя чокка бодар оралдажышкынары-биле Энгельс-даа демисел чорашкан. Материяны болгаш шимчээшкенин чарылбас чангыс айыны бадыткавышаан, ооң бижээни болза: «Шимчээшкени болза, материяны амьдыралыны хевир болур. Каага-даа, кажан-даа материя шимчээшкени чок турбаан болгаш турбас-даа» («Анти-Дюринг», Курполитиздат, 1948 ч., арын 56—57).

В. И. Ленин физика махизминин болгаш анаа чоошкулалыг турар ажыдышкынарын (энергетизм болгаш ескелерин-даа) идеалистик утка-шынарын сойгалап илереткен, оларны тээлекчилери физиканың чаа ажыдышкынарын шың эвес тайылбырлап, шимчээшкенин материядан чарын оралдажып, шимчээшкенин материя чокка угаап бодар оралдажышкын материядан хооралчак бодалды кирип турары ол, а ол болза, философ идеализм болур» — деп Ленин бижээн (Чогаалдар, т. 14, арын 255).

Шимчээшкенин материядан хоора көөрү чорук боданыны объективтик боттуг чүүлден хооруп, боданыны баштайгы чүүл кылдыр, тодаргайлаарга идеализмни хүлээп көөр дээни ол болур. Бойдуста бүгү чаа ажыдышкынар өртемчейниң материалдык болгаш материяны база шимчээшкенини бот-бодундан чарылбазыны дугайында марксисчи философ материализминин өөредини аштырбас херечизи болурун Ленин көргүскөн.

Материяны болгаш шимчээшкенин чарылбас чангыс айыны бадыткап болза, амгы үеде физика чангыс кол хоойлуларыны бирээзи — масса-биле энергияны удур-дедир харылаазазыны хоойлузу болур, ол хоойлууну өзугаар масса буруу энергиялыг болгаш энергия буруу массалыг болуп турар. Массаның болгаш энергияны удур-дедир харылааза чырыктың болушкуннарын өөренип турар үеде ажытылган чырыктың базышкынарын бари буюреткен орус физик П. Н. Лебедевтиң кайгамчык дуржулгаларындан ол ажыдышкын үндөшкөн. Массаның болгаш энергияны эквивалентиниң (деңгээшкенини) хоойлузу болза, атомнарда ядро иштиң бүгү хуулушкуннарын үндөшкөн болур. Мурнакчы эртемниң ажыдышкынары өртемчейниң материалдык дугайында, материяны болгаш шимчээшкенин чарылбазыны дугайында марксисчи философ материализминин өөредини чок ыччаар бадыткап турар.

Өртемчей болза, материяны дү

МАРКСИСТИ-ЛЕНИНЧИ ФИЛОСОФИЯНЫ ӨӨРЕНИП
ТУРАРЛАРГА ДУЗАЛАМЧЫ

Өртемчейниң материалды болгаш оон хөгжүлдезиниң дүрүм ёзугаар болуру

(Эгеzi 2-ги арында).

төрөлгөнгө ол ажыдышкынарны эртемниң корифейлери Маркс, Энгельс, Ленин, Сталин айтканнар.

Механика, физика, химия, мичуринчи биология бойдустан хөгжүлдезиниң дүрүм ёзугаарының дугайында марксисти философ материализминиң өрөөдиниң шынныкы сан чок хей фактылар-биле бадыткап турар.

Совет биологтар болза, үнүштерниң болгаш динг амытаннарның организмнериниң амыдыралдынын хоойлуларын аждаып, ынчангаш амыдыралчы чорукту материядан хамаарышпас, бир-ле тоолчургуу күш дээр янызлыг кылдыр тайылбырлаксаары оралдажып турган виталисттик биологияның барымдаанын буруну-биле дүндөре откалкан. Даап болаан «диңчер күш» материалдыг амыдыралчы чорудулгаларны төрүп үндүрүп турар эвес, а материяны доктаамыр структурасы, оон доктаамыр байдалы амыдыралчы арганы немектеп, төрүп үндүрүп турар дугайында эртемниң материалисттик өрөөдини мичуринчи биология үндөйлөз.

Бүгү болушкуннарны дүрүм ёзугаар болуру чорунун дугайында марксисти философ материализминин өрөөдини удуртулга болдурган совет эртемденер социалисттик көздө ажыл-агыйны практиктери-биле кады бойдустан чаартып херекке чаа-чаз чедишкенини чедип ап, үнүштерин болгаш динг амытаннарны херилерин тургузуп турарлар.

IV. Өртемчейниң материалды болгаш оон хөгжүлдезиниң дүрүм ёзугаар болурунун дугайында марксисти философ материализминин дүрүмнениң нийтилед амыдыралын өрөөринче нептереди, ол дүрүмнени нийтилед төөгүзүңгө, коммунисттик партияны практиктиг ажил-чорудулгазыга ажыглаары чугула уур-дузалыг.

«Бир тээ бойдустан болушкуннарны харылааза болгаш оларны бот-боттарыны немектежилгези бойдустан хөгжүлдезиниң хоойлу ёзугаар болуп турар чүүлү болганда оон чүү болурул дээрге, нийтилед амыдыралыны болушкуннарны харылааза болгаш бот-боттары немектежилди база-ла анаа бир таварылга чүве эвес, харын нийтилед хөгжүлдезиниң хоойлу ёзугаар болуп турар чүүлү болур-дур.

Ынчангаш, нийтиледин амыдыралы, нийтиледин төөгүзү «таварылгаларыны» чыыдазы болбайн баар, чүге дээрге, нийтиледин төөгүзү нийтиледин хөгжүлдезиниң хоойлу ёзугаар болуп турар чүүлү болу бээр, ынчангаш нийтиледин төөгүзүн өрөөрини эртем боду бээр. Ынчангаш пролетариаттың партияны практиктиг ажил-чорудулгазы «аддарлыг кижилерни» эки күзөлдөргө, «разумун», «бүгүннүти моральды» болгаш өске-даа ол ышкыштарның негелделеринге эвес, харын нийтиледин хөгжүлдезиниң хоойлу ёзугаар болуп турар чүүдөдөргө, ол хоойлу ёзугаар болуп турар чүүдөдөргө өрөөринге үндөйлөткөп журлур» — деп, эш Сталин өрөөдин турар («Ленинниң айттырлары», арын 544).

Өртемчейни «абсолюттук идеяны», «дээди кижини» болгаш өскелерни-даа бүдүргөни кылдыр санап турар идеалисттик философияның төлөөлөкчилери боттарыны эртемге удур үзелни нийтиледиче нептереди турарлар. Олар болза, нийтиледди кандыг-бир «дээди», «өскерилбес» күш башкарып турар, «кижиг бодунуң байдалын өскерттип шыдавас» дээр дугайында хоралыг бодалды ажылчы массаларга бүзүредиксээрни оралдажыксап турарлар. Ынчангаш оларны-биле капиталисттик чурттарда ажылчы массаларны таваргыч турары човундыг байдалды өскерттир деп оралдажыксаанда херээ чок болуп турар-дур.

Нийтиледде дүрүм ёзугаар болуру объективтик, чорукту буржуаз философтарының чок кылдыр көрүп турары тодаргай политиктиг сорулгалыг, чүд дээрге: ажылчы массаларны бодунуң күжүңгө бүзүрелин үзөр, капитализминин өлүрүн чыйлаш чогун болгаш коммунизмниң бүгү чурттарга тилээрини эртем талазы-биле үндөйлөп турар марксизминиң айтканы төөгүлүг хөгжүлдениң хоойлуларын шынныгына оларны бүзүрелин үзөр.

Маркс биле Энгельс айтканы төөгү материализминге чедир кижитөрөлгөнгө эң-не муракчы угаанары безин нийтилед болушкуннарны шын тайылбырлап берип шыдавааннар. Маркска чедир уениң материалистери эки-ле дээди чүгө бойдустан болушкуннарны материалисттик ёзу-биле тайылбырлап, нийтилед төөгүзүн тайылбырлаарына идеалисттер болуп артып калганнар. Маркс биле Энгельс философ материализмин нийтилед өрөөринче

нептерекеш, оон-биле материализминиң туружун туолунга чедир кылгаш, социологияны эртемге хуулдурганнар. Олар эң баштай-ла нийтиледдиң экономик формациязыны билишкенин ажылдап кылгып, нийтилед бүрүзүн хөгжүлдезиниң дүрүм ёзугаар болуру объективтик чорукту турарыны нийтилед формациязының тус-тузунуң хөгжүлдезиниң онза чүүдүн айтканын.

Төгүну материалисттик ёзу-биле билдир дээрге, нийтилед амыдыралыны бүгү-ле хей-яныз болушкуннарның үнденин материалдыг бүдүрүлгениң болушкуну болуру дээни ол-дур. Нийтиледдиң хөгжүлдеси, нийтиледди тургузуу, нийтиледди үзөлдери, теориялары болгаш албан черлери кедизинде барып бүдүрүлгө аргазыны хөгжүлдеси-биле тодаргайлаатынар. Нийтилед бодунуң хөгжүлдезиниң чада бүрүзүндө таарышкан экономик тургузулгуг, боттук базистиг, оортан нийтиледдиң чоругу — политиканы, эргенин, шажынны, чечен-чогаалды, философияны үзөлдери болгаш оларга таарышкан албан черлери тыптыр деп марксизм өрөөдин турар. Бүдүрүлгө аргазы болгаш бүдүрүлгө харылаазааларының чагыс айы болуп турар. Нийтиледди бүдүрүкчү күштериниң өскерлишиниң бодуруга харылаазааларыны, тодаргайлаарга базистин, а оон соонда наастройканы, ынчангаш бүгү нийтиледди өскерлишини болдурун.

Нийтиледди хөгжүлдезиниң хоойлулары бойдустан хоойлулары ышкы объективтик. Ынчалзажок нийтилед хөгжүлдезиниң хоойлулары бойдустан хөгжүлдезиниң хоойлулары-биле демейлээрге боду тускай онза чүүдөдөргө, чүге дээрге, нийтиледде меделердик кижилер хөдөйлүп турар. Дүрүм ёзугаар болуру объективтик чорук нийтиледге кижилерниң идепкейли практиктиг ажил-чорудулгазы дамчытыр боттанып турар.

Маркс—Энгельс—Ленин—Сталинниң материалисттик философиязы болза, эртемниң коммунизмниң теоретиктиг үнденин болуру. Ол философия бойдустан болгаш нийтиледди хөгжүлдезиниң хоойлуларын шын билип ап, оларны ажылчы массаларны эрге-ажыктарына ажыглаарыне ажылчы чоннары угландырып турар.

Большевик партия бодунуң ажил-чорудулгазы объективтик боттук чүүдүлүгү бүгү талазы көрүшкүңгө үндөйлөп, нийтилед хөгжүлдезиниң дүрүм ёзугаар чорунга үндөйлөп тургузуп турар. Бойдустан болгаш нийтиледди хөгжүлдезиниң объективтик, дүрүм ёзугаар чоруну көрүнүктелдирип турар диалектиктик болгаш төөгү материализминин дүрүмнени болза, коммунизм дээш демиселге совет улустуң идеялиг чепсээ болуру.

Социалисттик революция болгаш пролетар диктатуразының дугайында марксисти-ленинчи теория нийтилед хөгжүлдезиниң дүрүм ёзугаар болурунун дугайында материалисттик өрөөдиге даянып турар. Ол теория бодунуң практика талазы-биле бадыткаашкыны Октябрьниң социалисттик Улуг революциязының тилдөзиге алган.

Социалисттик нийтиледди хөгжүлдезини чаягаар болбайн турар. Социалисттик нийтиледди хөгжүлдезини объективтик, дүрүм ёзугаар чоруну кижилер билип ап турар болгаш оң бодунуң илерээшкенин бүгү уаусун эрге-ажын, бүгү нийтиледди хөгжүлдезини хергелдин көрүнүктелдирип турар коммунисттик партияны болгаш Совет казактың чогаалды турары тургузушкунуң планнарындан көрүп турар.

Бойдустан болгаш нийтиледди хөгжүлдезини дүрүмнениң билиниң биле чепсегенден, совет улус Ленин—Сталинниң партиязыны шыгараңгай удуртулгазы-биле коммунизмниң материалдыг базаның тургузарыны ууру программаны боттандырып турар. Ол канчаар-даа аажок улуг ажылга шыгараңгай чени бойдустан чаартырыны хемчеглери ээлеп турар.

Материалдыг өртемчейниң хөгжүлдезини объективтик хоойлуларын билип албашаан, социалисттик нийтиледди ажыл-ишчилери бойдустан күштерин бодунуң амыдыралын экижидериниң байдалдарына уламан хөй-биле ажылап турарлар.

Өртемчейниң материалды болгаш оон хөгжүлдезиниң дүрүм ёзугаар болурунун дугайында марксисти философ материализминин өрөөдин бодурун социал хосталгазы дээш, делегун демократияны болгаш социализминин принциптеринге чаартып тургузары дээш капиталисттик чурттарны, пролетариаттың демиселиге күчүлүг идеялиг чепсек болуру.

В. РАЗИН.

Алтай край. Горно-Алтайда төөгү, дыл болгаш литература эртем — шинчилел институтун тургускан.

Чурукта: анык эртемден-алтайлар: институттун директору филология эртемнениң кандидаты С. С. Суразаков (солгай талазында) биле төөгү секторунун эргелекчи филология эртемнениң кандидаты П. Е. Тадьев.

Чуруу В. Николаевти СЭТА-нын прессклещизи.

Колхозчу малчы

Бай-Тайга районун Бай-Талда Сталин аттыг көдээ ажил-агый артелиниң хойжуу С. Борбакый онаашкан ажылынга ак-сеткилди, кадарган хоюн менди, семис кылдыр чыл-бүрү өстүрүп турар.

Коммунист Борбакыйны кызымак чүткүлүндө 1951—52 чылдарны кыжынында төрөн 243 хойнун 250 хураганнары бүрүн камгалап алдыган. Колхозчу малчы, кышкы болгаш чайгы одаларыны шилпип, мал семиртирине мергеждик болу берген.

Хүндүс откарар, суггарар база дыштандырар болгаш дүне манаар ажалдары С. Борбакый чүгө боду чорудуп турар. Амгы үеде Шуйшун Оюк адыр деп черде чыйлагаларып турар оң хою менди, эки семирип турар.

С. АЛЕЕТ.

Почтачы Лопсаң

Тожу районун «Май 1-зи» колхозтун почталыну коммунист эш Лопсаң бодунуң хууууэзигин ак-сеткилди күүсөдип, чоңун негелдизин чогуур өй-шаанда хандырып турар.

Эш Лопсаң солун сеткүүдү, чагаа харылааны эзлеринге боду-биле чедирип берип турар.

Почталыон Н. Лопсаңны кызымаккай, ак-сеткилди эки ажылын районун чоңу мактап турар.

К. КУСКЕЛДИ.

ЮРИДИКТИГ КОНСУЛЬТАЦИЯ

Колхоз тургузуунуң талазы-биле чамдык айттырларга харыылар

Айттыр. «Колхозник» деп эки-тура спорт нийтилединиң коллектив колхозтарга канчаар тургузары?

Хары. РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1950 чылдын декабрь 15-те бадылааны РСФСР-ниң колхозчуларыны «Колхозник» деп эки-тура спорт нийтиледини уставын ёзугаар алырга, колхозта күш-култура болгаш спорт кылдыры күзүн 10-дан эвээш эвес кижиг бар турда организастан күш-култура коллектив болза, ол нийтиледди эге организацыны болуру. Ол коллектив колхоз баштаар черин болгаш нийтиледди район совединиң удуртулгазы-биле амыдаар.

Колхозтун бүдүрүлгө участкарына (хову болгаш өске-даа бригадаларга, мал ажылының фермаларына, дузалаар бүдүрүлгелерге, хову турлагарына болгаш өске-даа) күш-култура бөлүктөрүн күш-култураның сонгутурун организацыны баштады организастан тургузар, ол бөлүктөр колхозтун ниити күш-култура коллективинге хамааржып кирер. Коллективке спорттук аңгы-аңгы хевирлери-биле амыдаарына спорт секцияларын, бөлүктөрүн болгаш командаларын тургузар.

Гимнастика, чинк атлетика, аар атлетика, лыжа, коньки, баг кабар, эштер, холдуң болгаш бут бөмбүктөрү, баскетбол, кара адар, аът болгаш мотоцикл, чадаг терге спортту, шашка, шахмат болгаш спорттун өске-даа хевирлериниң талазы-биле секцияларны организастан.

Областың школаларына төрөн дыл башкылаарын эде тургусканынын түннелдери

Дыл дугайында Маррның анти-марксисти өрөөдини бурдуу шаап, илереткен И. В. Сталинниң дыл эртемниң айттырларының дугайында генийлиг ажылының парлатынган соонда областың школаларына төрөн дылды өрөөдиниң талазы-биле элээн ажылдар чорутунган.

Эш И. В. Сталинниң ол шыгараңгай эртем ажылының парлатынган соонда башкылар билин бедири институт төрөн дылды башкылаарыны чайгы куруун организастан, анаа эш И. В. Сталинниң «Дыл эртемине марксизм дугайында» деп ажылын оларга таныштырган, ол ышкыш өрөөдиге планынга «И. В. Сталинниң дыл дугайында өрөөди» деп эгелиг теманы кириген. Эш И. В. Сталинниң дыл эртемниң дугайында эртем ажылын өрөөринче башкыларның сонугургалы канчаар-даа аажок улуг турган.

Бо бүгү ажылдарны чоруткан чорук болза, хамыктың мурунда төрөн дылды өрөөдип турганында болгаш өрөөникчилерин бо талазы-биле куду билилгил болуп турганын кол чыдагааннары мурундагызындан-даа ханызы-биле илереткен. Маррны «чаз өрөөдиниң» колду-ла хоралыг сатылары грамматиканың ролон кудуладып, морфологияны уур-дузанын үнөвлөткөн, лексика болгаш семантика кичээлдерин эрттир үнөлдөр, домактын узактын грамматикалык хевиринге шын эвес дүүшүрерин болгаш мергежилге кылырын чедир көрбөс чорукту болдуруп турган.

Бо бүгүн стилини өрөөдиге-биле туолунга чедир илереткенин соонда, улуг сорулга тургустунуп келген: И. В. Сталинниң ажылынга үндөйлөп, чазыгланы узуткап, төрөн дылды өрөөдиниң эде тургузары болгаш төрөн дылдын талазы-биле өрөөникчилерин билин бедири.

Ол ышкыш төрөн дылды өрөөдирин эде тургузарын шынгыс хыналдага алыры—чугула айттырларны бирээзи турган.

1951—1952 өрөөдиге чылдарың бирги уадуңунуң төңүзүндө районнарың педагогика кабинеттериниң эргелекчилерини семинарын институтка эрттирген. Ол семинарга теоретиктиг болгаш практиктиг айттырлардан аңгыда, төрөн дылды өрөөдиниң эде тургузар талазы-биле педагогика ажылының дуржулгаларын солдуштурган.

Семинарның дынакчылары төрөн дылды өрөөдини эш Сталинниң генийлиг өрөөдинге үндөйлөп эде тургузарыны сорулганын ханызы-биле билип алганнар: ол чугула ажылды канчаар чорударыны, бо талазы-биле башкыларга канчаар дузалаарыны билилгелерин олар алганнар.

Областың школаларына тыва дылды өрөөдини эде тургузарына башкыларны январь чөвүлөд хураллары канчаар-даа аажок улуг уур-дузалыг болган. Хуралдарын кол-ла айттыры төрөн дылды өрөөдир чорукту эде тургузарыны ажылынын чоруп турарыны дугайы болган. Боттарыны бо талазы-биле дуржулгазын чугаалаарында аңгыда, январь чөвүлөд хуралдарын киржикичлери бо чугула ажылды боттандыраңгы школалар директорларыны болгаш инспекторларыны дузалап турары чепсес деп шүгүмчүлөзүнер.

Ону барымдалаш, башкылар билин бедири институт ортумак, чеди чыл школаларыны директорларыны, районо инспекторларыны семинарын тускай эрттирген. Оон программаның мындагы чүүдөдө кириген турган: дыл башкыларның Бүгү-россия чөвүлөд хуралының түннелдери, школалар эргелекчилерини болгаш директорларыны сорулганы, төрөн дылды өрөөдини эде тургузарыны талазы-биле башкыларны дуржулга солчушкуну болгаш чангыс-ай орфографтыг дүрүмнере корум-чурумну тургузары, чугаа-домактың культуразыны бедири дээш оон-даа өске айттырлар. Семинаржылар үргүлчү-ле Кызылдын № 2 школанын төрөн дыл кичээлдеринге олуржун турган. Тыва дылды өрөөдини эде тургузарына чугула практиктиг ажалдары семинарын киржикичлери берип турган. Оон түннелдере төрөн дылды өрөөдини эде тургузарыны талазы-биле башкыларга директорларны, эргелекчилерин дузалаачызы көскүзү-биле шынгырап, экижээн дээрзи тодаргайы-биле көзүлгөн. Оон-биле кады бо айттыр талазы-биле школаларны педагогика советтериниң удуртукчу ролу улгаткан.

Грамматика болза, дыл талазы-биле программаның өске кезектеринде чугула санатырын турган. Ону онзапал көөрүн дыка хей башкылар чеди алганнар. Чижээ, Шагаан-Арыгыны тыва ортумак школанын башкылары Дүшүн биле Оюн олар боттарыны грамматикалык билин бедирип турарлар. Олар өсөстериң утка-шынарын оон синтаксисти тургузуу-биле шын холбаштырып турарлар.

Кызылдын № 2 ортумак школанында, Шагаан-Арыгы тыва ортумак школанында, Чадаана ортумак болгаш Чадаана сумуда чеди чыл школаларында төрөн дылды өрөөдир экижээн. Төрөн дылды грамматиказын, орфографияны болгаш пунктуацияны өрөөникчилер эки шигээстини дээш практиктиг мергежилгелерге анаа кичээлгенин салып турган. Төрөн дылга бижимел ажылды ол школаларың башкылары мурунда чылдардан калбартып чорудуп турганнар.

Оон аңгыда дылды болгаш литературалыг номчулгаларында кичээлдеринге өрөөникчилерини словарьлыг курлавырын көвүдөдир чорукту чеди алырын ол башкылар оралдажып турганнар. Мергежилгелерини кылдырады колдуунда патриотизмге кижизидер домактарны чижетге ап турар.

Чадаана школаларыны башкылары Седи болгаш Конгар олар чаа теманы дегерген соонда-ла яваа чала шенелде бижимел ажылдары, диактантылары болгаш иллюстрацияларын кылдырып турганнар. Ол ышкыш б-п, в-ф, ж-ш, т-д, к-г дээр ышкыш төрөлдөш үнөдирин ылап бижиринче өрөөникчилерини кичээлгенин угландырып турганнар.

Кызыл-Мажалык школанын башкылары эштер Бахан биле Сапчай-оол олар тыва дылды өрөөдини эде тургузарыны талазы-биле база-ла чедишкенин ажалдары чорутканнар. Кызылдын № 2 школанын башкызы эш Белек-Баир бижимел ажылдарга онза кичээлгени салып турар. Оон өрөөникчилерини күүсеткен ажалдарыны утка-шынары өске школаларында көскүзү-биле ылагып турар. Ол болза, башкы кижиниң бүгү-тала-биле негелделиг ажылында хамааржыр дээрзин тодаргайы-биле көргүзүп турар.

Төрөн дылды өрөөдип турарыны үезинде хамыктың мурунда дылды практика кырынга ажыглаарыне кичээлгени салыры чугула дээрзи дээр башкыларны дуржулгазы шак ынчаар көргүскөн.

Область школаларына төрөн дылды өрөөдини эде тургусканын баштайгы түннелдери улуг чедишкенин болган дээрзи үстүдө каш чижектерден көстүп турар. Ынчалза-даа ам-даа чепсестер бар дээрзин демделгези чугула.

Башкылар билин бедири институттун 1951—52 өрөөдиге чылында И. В. Сталинниң дыл талазы-биле шыгараңгай эртем ажылын өрөөринче бүгү башкылар-биле ажалдавааны тергини улуг чепсес болуп турар. Мындагы чепсестерни түннелдере—дылдын чамдык башкыларыны политиктиг болгаш ажил-херекчи белеткели ам-даа куду. Институт дылды өрөөдини эш И. В. Сталинниң «Дыл эртемине марксизм дугайында» деп ажылын ёзугаар эде тургузарыны талазы-биле башкыларны дуржулгазы ам-даа чепсес нептередип турар.

Чаа 1952—53 өрөөдиге чылында бо чепсестери узуткап, төрөн дылды башкыларыны денелин бедири улуг сорулга болуру.

И. ПРИНЦЕВ.

Юридиктиг кижигун болза, бодунуң төлөөлөкчи кижизин дамчытыр нийтиледдиң район конференциязында бадылар эргелиг киржир: күш культуруларын күш-култура болгаш спорт база бүдүрүлгө ажалдарыны талазы-биле нийтиледди организастаның делгелгелерге, көргүзүлгелерге киржир, нийтиледди юридиктиг өске кижигунери-биле спортту ужуражышкынарга киржир.

Айттыр. «Колхозник» деп нийтиледди кижигунериниң кирериниң болгаш кижигун дадывырын кайы кире хемчээлге доктаатканы?

Хары. Нийтиледди кижигунунге кирериниң дадывырын 3 рубльге болгаш кижигун дадывырын айда 50 копейке доктааткан.

Юридиктиг кижигунериниң — колхозтарны кирериниң дадывырын 50 копейке доктааткан.

Нийтиледди юридиктиг кижигунериниң — колхозтарны кижигун дадывырларын оларны чылда тывар ажалдарыны хемчээлин барымдалаш доктаадыр.

Айттыр. Күш-култура коллективиниң ажил-чорудулгаларын удуртурунун чуруму кандыгы?

Хары. Күш-култура коллективиниң дээди органы болза, коллективни кижигунериниң ниити хуралы болуру, ур хурал ийи айда бирден эвээш эвес катап чыгып турар болгаш нийтиледди кижигунериниң чартындан эвээш эвези келгенде күштүг болуп эрттер. Чылда бир катап болуп өткөт-сонгулдалыг хуралды коллективтиң бүгү кижигунериниң үштүн ийзинден эвээш эвези келгенде күштүг болдуруп эрттирер.

Коллективте нийтиледди кижигуну 15-тен хөй болуру болза, ниити хуралга ажал бадылашкын-биле

3—7 кижиг составтыг коллективтиң соведин, 3—5 кижиг составтыг ревизия комиссияны сонгуур болгаш чогуур үзөлдө нийтиледдиң район конференциязыга төлөөлери база сонгуур.

Советтик хуралдарын даргазы азы оон орадакчызы чылдыдары эргежок чугула болган үзөлдө, ындагы болза-даа айда ийден эвээш эвес катап чылдыдар.

Коллективтиң соведини шитпирин протоколга бижир болгаш коллективтиң бүгү кижигунериниң дыннадыр. Оон хуралы советтик кижигунериниң чартындан эвээш эвези барда күштүг деп санатынар.

Коллективте нийтиледди кижигунери 15-тен эвээш болза, күш-култура организацыны сонгуур.

Айттыр. «Колхозник» деп спорт нийтиледди кижигунериниң болгаш кижигун дадывырын төлөөр болгаш колхозка күш-култура база спорт талазы-биле ажалды хөгжүлдезинге дуза көргүзеринге чорудар кандыг хөрөнгилерден карыктап болуру?

Хары. Ол чүүдөдөргө хергелээр хөрөнгини ашка орулганы үзөлдө көдээ ажил-агый артелиниң Чижик уставыны 12-ги чүүлүнүң «Г» пунктунуң барымдалаш, култура хергелди-биле кады ниити түнге баш удур көргөн турар уурлуг.

Нийтиледди юридиктиг кижигунериниң — колхозтарны кирериниң болгаш кижигун дадывырларын обдастарын, крайларын, республикаларны (АССР) нийтилед советтериниң агар санычеш шуут шилчидип кириер.

«Социалисттик чер ажылы» деп солундан).

Америк фермерлерин чекетелишкенин дугайында тоолдуң буурааны

Америк империализмдин чачалары—сатынчык публицистер, меге эртемден экономистер, социологтар, барыны-үзөлдүг социалистер АКШ-тың көдөз ажил-агыны чекетелип турар дээр дугайында, америк фермерлериниң чаагай амьдыралынын өзүлдөзүн дугайында хоозун болалды деткир дээр бар-ла шаа-биле орадлаштып турарлар. Бичалза-даа херек кырында америк байдалдан алдынган чижектер Уолл-стриттин ол хоп-меге тоолдарын ап октапкан. АКШ-тың көдөз ажил-агынын бергедээшкенин дугайында, америк фермерлериниң хоозураашкынын өзүлдөзүн дугайында херечилеп турар солун саннарлыг болгаш фактыларлыг материалдарлыг болуп турар «Америк фермерлериниң чекетелишкенин дугайында тоолдуң буурааны» деп 1952 чылда «Социалист ажил-агы» деп № 5 журналга А. Ханковскииниң чүүлү парлатынган.

Ыштарын хыргып хыдыр чорук болгаш АКШ-тың байлактыг суг курлавырларын ажыглаар талазы-биле плангыг хемчеглер чок болуп турар чорук чурттуң делгем девискэрин үе-үениң кандаашкыны хоозурадырына чедирип турар деп автор айтып турар. Кандаашкы-биле чегелештир сөөлү үениң дургузунда көдөз ажил-агынын үрегдекчилери канчаар-даа аажок калбарып неперээрн. Кызылгастың дүжүдү 1949 чылда 31,2 тонна турганындан 1950 чылда 27,9 миллион тонна чедир, кукуруза 85,8 тонна турган болза, 79,5 миллион тонна, хөвөн 3,6—дан 2,2 миллионга чедир, рис 1,8—ден 1,7 миллион тонна чедир кудулаан. 1951 чылда дүжүт улам-на куду апарган. Бир эвес 1948—49 чылдарда кызылгаст дүжүдүнүн нинти чыдазын 100, хуу кылдыр алдыра, 1949—50 чылдарда—87,5 хуу, 1950—51 чылдарда—78,1 хуу, а 1951—52 чылдарда—75,6 хуу болуп турар. 1950 чылда хөвөнниң дүжүдү 38 хуу кылдыр кудулаан.

Вагай дүжүт болгаш көдөз ажил-агынын продуктуларына мөөнөп садар өрткерттерин куду чоруу америк фермерлериниң индында-ла чегенчиг бичи орулгаларын дайн сөөлүндеги үеде дыка кызырылдыр-ган. Америк фермерлериниң акша орулгазы 1947 чыл-биле дөмөйлөргө 1948—49 чылдарда 27 хуу кылдыр, а янзы-бүрү барааннарга фермерлериниң төлөп турар өрткерттериниң сан көргүзү-биле алдыра—36 хуу кылдыр кудулаан. 1950 чылда фермерлериниң орулгаларынын кудулаашкыны уламчылап турган. Фермерлериниң арыг орулгалары 1950 чылда 13 миллиард доллар болуп турган болгаш 1949 чылга бодаларга, 8 хуу кылдыр кудулаан. Ол-ла тускай мөдөзлөр-биле алгаш көөрге, АКШ-тың фермерлериниң арыг орулгаларын 1945 чылдың үези-биле дөмөйлөргө 1950 чылда улам-на кудулаан турган.

Орулгаларынын кудулаашкыны болза, америк фермерлериниң барык хой кезиниң улам-на баксырап турар байдалынын эң-не нинти көргүзүлгери болуп турар. АКШ-тың үрүмек болгаш ортумак фермерлерин элөөн хой талалар-биле, эң ылаңгыяда үндүргүлери, чээлинерин, фермерлер продукциязынга өрткерттериниң чигелдеси болгаш үлөтүр бүдүрүлгенин барааннарынга өрткерттериниң кудуладыры-биле капиталистг монополиялар кадыг дошкуну-биле мөлчүл турар. Чинжен садыг болгаш үндүргүлери системазы үрүмек чер ээлерин хоозураашкына чайлаш чок чедирер деп Маркстың айтышкыны Американын көдөз ажил-агыны баям бурун-не бадтыкап турар. 1948 чылда фермерлерден ап турар катышкан үндүргүлери 1941 чыл-биле дөмөйлөргө 64 катап өскөн. Оон өзүр-ле АКШ-та үндүргүлери өзүлдөзү калчалы-биле үргүлчүлөп турар деп чүве билдингир.

Чурттагыч чоңа садып турар көдөз ажил-агыг продуктуларынга өрткерттериниң улгатырбышаан, АКШ-тың садып ап турар монополиязы фермерлерден садып ап турар продукциянын өрткерттериниң шаг үргүлчү эң-не куду деңгелег чедирип турарлар. Фермерлериниң ажил-агынын хергелетинип турар үлөтүр барааннарынга өрткерттериниң үлөтүр монополиялары бодунуң ээлчэндө кызыгаарына чедир улгатырып турарлар. Көдөз ажил-агыг айтырларынын талазы-биле Сенат комиссиязы болза, «1950 чылда фермерлер 1945 чылда садып ап болур турган бараан санынын үштүн ийи кезин бодунуң арыг орулгаларына ап болуң турган» деп минир журлуг апарган.

АКШ-тың монополдуг капиталы индыг анызлыг хачы-биле бодунуң хайыра чок дарлалынын адаанда фермерлериниң кол массазын үргүлчү тудуп турар.

Амгы үеде АКШ-та америк фермерлериниң садыраашкыны дайнап

көрбөзү улуг калбарышкында таарышкан. 1940 чылдан 1950 чылга чедир фермер ажил-агыларынын саны 713 муңга, азы 11,7 хууга кызырылганын тускай статистика аргажоктуң кырындан билинген. АКШ-тың көдөз ажил-агынын төөгүзү фермерлериниң садыраашкынын шак ыңдыг темпизин көрүп көрбөзү. АКШ-ка 1950 чылда нинтизи-биле 30,3 миллион кижиге чурттакчылыг 6,097 муң фермерлер ажил-агылары турган. 1950 чылда АКШ-ка 23,5 миллион кижиге чурттакчылыг чүглө 5,384 муң фермер ажил-агылары арткап.

1910 чылда 175 акрлар чедир черлерин ээлеп турган ортумак болгаш үрүмек фермерлер нинтизи-биле алдыра, АКШ-тың бүгү фермерлериниң 81,8 хуузу болуп турган. Ол-ла үеде америк фермерлериниң ол кол массазы бүгү-ле фермерлер чериниң 41,3 хуузу бодунуң холунга база артырып турган. 1940 чылда ортумак болгаш үрүмек фермерлериниң бөлүү бүгү фермерлериниң 79,7 хуузу болуп турган болгаш бодунуң холунга бүгү фермерлериниң чериниң чүглө 29,8 хуузу база артырган турган.

Делегейниң ийи дугаар дайыны капиталистг монополияларын чегиниң улам ыңай катыштырылганын болгаш үрүмек фермерлериниң экспроприациязын күштүг идигни берген.

1945 чылда америк көдөз ажил-агынын чизе даңзынын мөдөзүн эзугаар, фермерлериниң 58, 1 хуузу бодунуң холунга көдөз ажил-агынын бүгү шөлүнүң чүглө 11,4 хуузу өчүлдөргө болгаш арендага алыр эргени артырып алган. Ол-ла үеде улуг-улуг фермерлериниң 1,9 хуузу, 1000 акрларга болгаш оон өрү фермерлер ээлери бодунуң холунга бүгү чериниң 40,3 хуузу мөөнөзүн турган. АКШ-тың садыг министрестр-вонуң чоокта чаа парлап үндүргөн бүгү нинтиң чизе-даңзынын мөдөзү-биле алдыра, 1,000 акрлар чериг болгаш оон ажыг черин ээлеп турган улуг-улуг фермерлериниң саны мырыңай 116 муң четкени көсүкү. АКШ-тың бүгү фермерлериниң чүглө 2,1 хуузу бодунуң бот-деңизинге чедип алган көдөз ажил-агыг капиталистериниң ол бөлүү бодунуң холунга бүгү фермер чериниң барык чартынын мөөнөзүн. Капиталистерден фермерлерин өлүмүг экспроприациялаанын түнели мындыг-дыр.

Продукциянын хуваалдазы болуп турган үеде ыңдыг хевирлиг байдал база көстүп турган. Бүгү америк фермерлериниң 65 хуузу дайын мурнунда көдөз ажил-агынын бүгү бараан продукциязынын чүглө 16 хуузу берип турганнар.

Өске сөс-биле чугаалаарга, АКШ-тың фермерлериниң мырыңай дайыны чедир үштүн ийизи чурттуң экономиказынга кандыг-даа көсүкү ролду ойнааын турган. Дайын сөөлүнде америк көдөз агыг дифференциязы улам-на дызаан. 1950 чылда чоруткан бүгү-нинтиниң чизе даңзынын мөдөзү ону бадтыкап турар. АКШ-тың бүгү көдөз ажил-агынын продукциязынын 80 хуузу улуг болгаш эң улуг фермерлер берип турар деп «Крисчен Сайенс Монитор» солун мөдөглээн. Ол чүңү көргүзүп турарлыг дие, АКШ-тың бүгү фермерлериниң бештин дөртүгү көдөз ажил-агынын экономиказынга херек кырында кандыг-даа ролду ойнааын турар.

1950 чылдың чизе-даңзынын мөдөзү-биле алдыра, 536 муң фермерлер, тодалгайларга бүгү фермерлериниң 10 хуузу рынокка кандыг-даа продукцияны бербейн турган. 947 муң фермерлер, азы бүгү фермерлериниң 17,6 хуузу чылда 1-ден 500 чедир долларын кирип турган. Бүгү фермерлериниң массазына бот-деңизин 2,466 муң болуп турар фермерлер 45,8 хуу болуп, 500-ден 4,000 доллар чедир түңгө көдөз ажил-агыг барааннарын садып турарлар.

Фермерлерини мөлчүрүнүң эң улуг чөспөз болза, чөргө хуу өчүлчү монополиязы болуп. АКШ-тың фермерлериниң төлөп турары чер үндүрүү көдөз ажил-агында ажил-агынын турар эң улуг чер ээлеринге 1935 чылда 699 миллион доллар, 1937 чылда—829 миллион доллар, а 1942 чылда—1 миллиард доллар чедип турган. 1945 чылда үрүмек болгаш ортумак фермерлер улуг чер ээлеринге 2,4 миллиард долларын төлөп турган.

АКШ-та банкыга акша салган фермерлериниң саны өскөргө чокка өзөр деп Американың статистиказы демдегелеп турар. База дайын мурнунда банкыларга акша салган фермерлер АКШ-тың бүгү фермерлериниң 40 хуузудан ажыг турган. Дайын сөөлүнде фермерлериниң банкыларын дарлаары чыл-чылда-ла дызылп турар. Дайын сөөлүнде фермерлериниң чангыс үлетинмес хөргөтүзүнүн

өрези 5.160 миллион доллар болуп турган. Бир эвес делегейниң ийи дугаар дайынын сөөлүнде фермерлериниң нинти өрези 7,4 миллиард доллар четкен болза, 1951 чылдың эгезинде ол 12 миллиард долларга—62 хуу кылдыр көвүдээн. 1951 чылдын дургузунда фермериниң өрези дүргөн темпи-биле өзүп эгелээн.

1940 чылдан эгелээш көдөздөн өскөзү көжөр чорук АКШ-ка буураашкын хевирлиг болуп турган, ол чорук америк фермерлериниң чекетелишкенин дугайында Уолл-стриттиң меге пропагандазын сойгалап илередип турар. 1940 чылдан 1950 чылга чедир АКШ-тың фермерлериниң чоңу 30,3 миллиондан 23,5 миллион кижиге—22 хуу кылдыр кызырылган.

АКШ-тың көдөз ажил-агында арендазын кылган чүүл барымдалар хевирин калбаа-биле практикалап турар. Мөдөзлөр эзугаар алдыра фермер ажил-агыларынын 23,3 хуузу (1255 муң фермерлер) трактор-даа, аял-даа, өске кандыг-даа тырттар күштер чок болуп турар. Фермерлериниң база бир 8,8 хуузу (478 муң ажил-агылар) чүглө чангыс-чангыс аялгыг ийикпе чангыс-чангыс элчигениг болуп турар. Фермерлериниң оон дараазында, бүгү ажил-агыларынын 20,5 хуузу болуп турар бир бөлүү (1105 муң) ийи-ийи аялгыг ийикпе ийи-ийи элчигениг болуп турар. Фермер ажил-агыларынын нинтизи-биле 52 хуузу бо үениң кандыг-бир чангыс-даа техниказын ажыглап шыдааын турар. Эзу барымдаларга, кылган чүүлүн барымдалаап аренда төлөп турар кижиге бодунуң ажаап алган дүжүдүнүң дөрттүн ийикпе үштүн бир кезини плантаторга бээр хүлээлгелиг, ыңчалзажок, херек кырында ол анаа оон-даа хөйү берип турар. Оон ажил-агыг плантациялы ажил-агынын бир тургустунар кезээ болуп турар.

АКШ-тың фермерлерин мөлчүр дарлаарынын оон-даа артык аар хевир крөпперство болуп турар.

Крөпперство дээрге, бо үениң капиталистг эзу-чурумнарынга таарыштыр тургускан дорт болгаш ажык кулдангышкынын америк институту бодур.

1945 чылда АКШ-тың мурнуу талазына 435 муң крөпперлер турган, олар Мурнуу чүктүн бүгү фермерлериниң 15 хуузу болуп турган. Крөпперлер эзу барымдаларга, «чартык-тажышкы-биле» ажилдап турарлар, өскөзү чугаалаарга, боттарынын дүжүдүнүң 50 хуузу плантаторга аренда төлөвир хевирлиг кылдыр берип турар. Оон өске чүүлдер талазы-биле олар тускай фермерлер шыкаш болуп турар. Херек кырында олар кулдар болуп турарлар. Олар боттарынын ээлериңден чүглө чер эвес, харын үрези, чурттаар чер, бүдүрүлгенин чөспөк херекселин, чөм продуктуларынын кредитин база ап турарлар. Крөпперлер плантаторларын планнарынга болгаш айтышкынарынга чүглө боттарынын ажил-чорудулганын чагыртып турар эвес, харын ажыкче үнерде плантаторларын конгаларынын үңүңгө чагыртыр болгаш кадайлары, уруглары-биле кады ээлериңдин хыналдазынын алаанга ажилдаар удурдулуп болуп турарлар.

Фермерлериниң орулгалары чыл-бүрүдө кудулап, оларын боттары улам хоозурап турарлар. Оларын хөй кезин даңгаар эртенден орай кежээге чедир ажилдап тургаш-ла азы амьдалда чурттап турар.

Фермер кижиниң 5 кижиге кежигүнүг өг-бүлөзиниң өй-тап амьдыралына эргежок чугула хөргөниң эң бетки хемчээли чылда 1800 доллар болуп турар деп АКШ-тың чер ажил-агыг министрестрвозу 1928 чылда ыңчаар доктааткан. Бичалзажок, 1929 чылдын соонда фермериниң ортумак орулгалы нинтизи-биле бөзүн оон өг-бүлөзин хандырыптар хире эң беткиг деңгелинге чөптөөн.

1948 чылдан бээр фермерлерини мунгаранчыг байдалы улам-на дорайтаан. Фермерлериниң ортумак орулгалары доктаамал кудулап турар, а амьдыралдын үнези дайын мурундагы деңгелинде 1951 чылда 2,7 катап өскөн. Фермерлериниң орулгалары 1947 чылда 17,8 миллиард доллар турган, 1950 чылда 13 миллиард доллар болган, азы 27 хуу кудулап баткан. АКШ-тың фермерлериниң дөрттүн үш кезиниң нинти орулгалары амьдырап шыдаарына херек эң бетки орулганын деңгели хире орулга албайн турган деп чүвени 1950 чылдың бүгү-нинти чизезиниң түнелдери көргүскөн.

Бо саннары болгаш фактыларны көөрге, америк фермерлериниң чекетелишкенин дугайында тоол саазын бажыңгыш-биле дөмөй буступ чаштай бээр.

Кореяда болушкуннар

Кореяны Улустуң армиязынын Кол командьдалынын дыңыды

ПХЕНЬЯН. Корея Улус-Демократтыг Республиканың Улустуң армиязынын Кол командьдалынын август 11-де мөдөзүн болза:

Улустуң армиязынын катыжышкынары кыдат эки-турачыларын кезектери-биле кады дүүн хун фронтунуң ангы-ангы участоктарында дайынга удур артиллерия адышкынарын чоруткан.

Август 11-де, дайыннын самолөдүн келеп адар адыжы-анчыларын кезектери дайыннын 2 самолөдүн андара аткан болгаш 3 самолөттү үрөй аткан.

ПХЕНЬЯН. Корея Улус-Демократтыг Республиканың Улустуң армиязынын Кол командьдалынын август 12-де мөдөзүн болза:

Улустуң армиязынын катыжышкынары кыдат эки-турачыларын кезектериниң сырыг деткимчи-биле фронтунуң ангы-ангы участоктарында камгалалдын тулчушкуннарын чорудуп турар.

Сонгу эриктелде бистиг кезектери-ви дайыннын бир трамьциг, бир транспорт пароходун сугже кирип аткан болгаш бир эсминетти үрөй аткан.

Август 12-де дайыннын самолөдүн келеп адар адыжы-анчылар тыл районнары бомбалаарыга кирип турган дайыннын 2 самолөдүн андара аткан.

(СЭТА).

Кореяда греци шеригнин улуг когаралдары

СОФИЯ. Элас Пресс агенттелиниң мөдөзүн даянган, Болгарияның телеграф агенттелиниң мөдөзү турары болза, август 8-те корей фронтунда бажыланган греци солдаттары болгаш офицерлериниң чаз бөлүү Кореяда Парейде чедип келген. Ол бөлүктө 38 офицерлер болгаш 380 солдаттар бар.

(СЭТА).

Америк авианосецке болган частышкын

НЬЮ-ЙОРК. Ассошиэтед Пресс агенттелиниң корреспондентиниң Вашингтондан мөдөзүн эзугаар далай министрестрвозунуң дыңнатканы болза, корей сугларанга чоран «Боксер» деп америк авианосецтин (кырынга самолөттөр ап чоруу пародок) кырынга реактивтиг самолөттүн чазылганын түнелинде 8 кижиге өлгөн. Бажыланганынын саны айытпаан. Частышкын соонда болган өрттөн 12 реактивтиг самолөттөр чок кылдыган.

«Боксер» деп авианосец септедири-биле Японияны Иокосука шериг-далай базазыч чоруткан.

(СЭТА).

Америк дайынзактарынын Барын Германияда аажылаашкынары

БЕРЛИН. Кассальден АДН агенттелиниң мөдөзү турарын эзугаар алдыра, америк самолөттөр Фульда хоорайнын районунче фосфорлуг бомбаларын октаан. Ол бомбалар бир тараачынын коьдан чогуунуң участогуна душкүлөз болгаш ол черни өртчидиргэн. Ол үүлгединишкенин чажыраы-биле америк шериг полициязы ол өртчиге участогу доп-доран конфискустаан.

Кобленц хоорайдан ырак эвесе бир тараачынын огородунга оожум частыр бомба чазылган. Ону база-ла америк самолөттөр октаан. Частышкынын түнелинде алдан харлыг ашак аар балыгланган.

(СЭТА).

Японияда кул садышкыны

КАРАЧИ. «Сивид Энд Милитери газет» солун Токкидан алдынган моон адаанда чүүлү парлаан.

«Японияда аштап турар тараачынар боттарынын уругларын кул кылдыр 1-ден 10 фунт стерлинг чедир садып турар. Эрги феодалдыг эзу-чурум быжыгып болгаш хөгжүп турар. Күрүениң полиция чериниң мөдөзүн-биле алдыра, көдөз рай оннардан бо чылдың бирги чартында эрткен чылдың бирги чартында ийи катап хөй аныяк уругларын кул кылдыр саткан. Саттыгган 7653 уругларын чарты 19 хардан куду назылыг болуп турар».

(СЭТА).

Тайбынның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң онза сессиязынын шиитпирин албани улус деткип турар

ТИРАНА. Бүгү Албаниянын тайбын камгалалынын комитети Тиранага улуг митинг чымдырган. Ол митингге кадык камгалалынын министри Медар Штюлла Тайбынның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң онза сессиязынын шиитпирлериниң дугайында, албани хөргөжөөрүнүн эилелиниң даргазы Неджме Ходжа хөргөжөөрүнүн бүгү делегей демократтыг федерациязынын күүсөкүмүнүн шиитпирлериниң дугайында чугаалаан.

Медар Штюлланың бодунуң чугаазына чугаалааны болза: Тайбынның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң онза сессиязынын шиитпирлери болза, улустарын тайбын камгалалынын болгаш быжыгаарынын идеязы-биле ханы синдикет идеялар болуп. Ол шиитпирлер тайбын камгалалына улустарын күштерин мобилизаастарына дузаалаар.

Албаниянын улугу делегейин бүгү улустары шыкаш Тайбынның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң шиитпирлериниң дугайында болгаш аяа ка-

тыжып турар, чүге дээрге, ол шиитпирлер оларын күзөлдөп болгаш сорууп камгалап турар, чүге дээрге дайындап чайлаары-биле делегейин душкүрүлдү байдалын чымчадыр дугайында шыа орукту оон көрүп турар.

Оон соонда Неджме Ходжа чүве чугаалаан. Ол мынча дээн:

Янзы-бүрү чурттарын төлөөздери бистер бистиге организациаларымыс тайбын дээш демиселди улам быжыглаарынын күжүңгө бодунуң күжүн бээрин, улустарын тайбын камгалалынын конгресси тайбынның күжүнүң дайын күжүндөн артык күштүн көргүссүн дээш бодунуң күжүн бээр хүлээлгени алганнар.

Бүгү Албаниянын тайбын камгалалынын комитетиниң резолюциязы митингнин киржикчилер чангыс эп-сеткилдиг деткээн. Ол резолюцияда Тайбынның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң онза сессиязынын шиитпирлери-биле эп-сеткил катыжышкынын илередип турар.

(СЭТА).

Команда талазы-биле шыдырааның делегейге бирги чери дээш

ШЫДЫРААНЫҢ Х ОЛИМПАДЫНЫҢ АЖЫТЫНГАНЫ

ХЕЛЬСИНКИ. Команда талазы-биле шыдырааның делегейге бириг чери дээш маргылдаа — шыдыраанын оон дугаар олимпиадазы Хельсинкиниң гроссмейстерлер Решевский (АКШ), Найдорг (Аргентина), Шталберг (Швеция), Сабо (Венгрия) оон-даа өске делегей мастерлери ойнаарлар.

Августун 10-да Хельсинкиниң шагы-биле 14 шак 30 минута турда, шыдыраа талазы-биле оон дугаар олимпиада эгелээн. Совет шыдыраачылары Израильдин командазы-биле ужурашканнар. Израильдин шыдыраачылары совет гроссмейстерлерге шыдымаккайы-биле удурлашып турганнар. Беш шак дургузунда ойнашкын кандыг-даа түнелди бербөөн.

Чапсарлаан соонда гроссмейстер Геллер бодунуң удур ойнап тургай Алоинни 62 дугаар көшке үздүп алган. Оон удаваанда гроссмейстер Бронштейн Совет Эвилелиниң командазынга база бир саны немээн. Смыслов Ореп биле ойнааш, хайам болган. Керес биле Черняктын ойнаашкыны ол хун доозулбайн берган.

Ол хун Совет Эвилели 2,5 санын, а Израиль — 0,5 санын болган. Американын Катышкан Штаттарынын командазын Голландия 2,5; 1,5 сан биле үздүп алган. Ол шыкаш Финляндия Польшаны 3:1 сан биле, Швейцария Грецияны 3:1 сан биле үздүп алганнар.

Августун 11-де Керес биле (СССР) Черняктын (Израиль) доозулбаан ойнаашкынын үргүлчүлөэн. Ойнаашкын кандыг-даа түнел бербөөн ужурунда, судьяларынын көрүлдө-биле хостуг үелерде ойнаашкынын доозар деп шиитпирлээн.

(СЭТА).

БУТ-БӨМБҮҮ

Динамочуларнын тиелелгези

Эрткен дыштаныр хүнде Кызыл-дыг динамочуларын бут-бөмбүүнүң № 1 командазы-биле Кызылдың чыныды командазынын аразында эш-хуунуң ужуражылганы болган.

Динамочулар оюну эгелээш, боттарынын дыңыг белеткелерин ол-ла доран көрүкчүлөргө илереткенер. Олар удур таланың хаалгазынче доран-на күштүг атаканы эгелээнер. Динамонуң ойнакчыларынын хаалашкынына моондактап, камгаланыр дээш чыныды команданың камгалакчылары бар-ла күжүн үндүрүргө чүү-даа болбайн турган.

Баштайгы ойнаашкын орту кирип чорда «Динамо»-1-ниң ортазакы төп нажкызы чыныды команданың төп камгалакчынын алаактырып каапкан, бөмбүүн кырга-даа бербейн, хаалгаже кирип тепкен, саны ажыткан.

В. ЧЕМКОВ.

Харысгалгалыг редакторнун оралакчызы Д. О. БЕГЗИ.

Колхозтарын баштаар черлери болгаш хамаатылар!

Малды камгалаларынын керээзин чарынар! Эки тура-биле камгалатынган мал аарыгдан болгаш өске-даа айылдыг таварылардан өлүр болза, оон когаралын ээзинге курстрах эгидер.

Чылдыг малды, мыыстыг бола малды, хөй өшкүнү болгаш өске-даа малдарын камгалаларын хүлээп ап турар.

Камгалаларынын керээзин чарары-биле курстрахтын район, хоорай инспекциялары-биле чугаалажынар.

Курстрахтын Тыва область эргелели.